

E-12: Senzory, mikrosenzory a mikroaktuátory pro měření mechanických veličin, průtoku, teploty, chemických a biochemických veličin, nanosenzory, akcelerometry, mikroakční mechanismy (elektrostatický, piezoelektrický, tepelný), Lab-on-chip. Základní principy činnosti, základní elektronické struktury (ISFET, MOS.), elektronická zapojení. (Biomedicínské senzory)

Kapacitní tlakové senzory

Na základě změny kapacity je detekována změna tlaku. $S = \Delta C / \Delta p$

Membrána je může být kruhová nebo čtvercová.

Kapacitní tlakové senzory – princip činnosti

Model kapacitního tlakového senzoru

Princip činnosti

- Kondenzátor s jednou pružnou membránovou elektrodou
- Dielektrikum - nejčastěji vzduch nebo vakuum
- Změna vlastností dielektrika - změna $\epsilon_r = f(p)$

Změnu kapacity C lze určit dle vztahu

$$\Delta C = C - C_o = \iint_S \epsilon \frac{dxdy}{h_o - z(x,y)} - \epsilon \frac{S}{h_o} \quad \text{kde} \quad h = h_o - z$$

Citlivost senzoru

$$S = \frac{\Delta C}{\Delta p}$$

? Nakreslete zjednodušený model kapacitního tlakového senzoru, napište rovnici pro citlivost kapacitního senzoru

prof. Ing. Miroslav Husák, CSc., FEL ČVUT v Praze

4

Kapacitní tlakové senzory – parametry

Základní charakteristika kapacitních tlakových senzorů

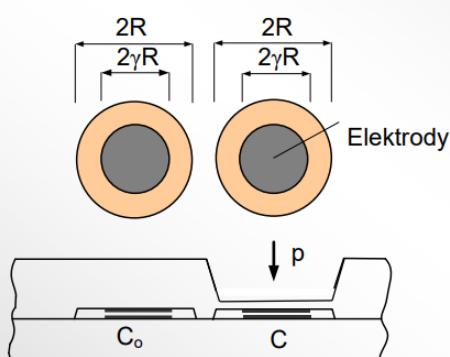
Materiál -	Si, sklo, atd.
Membrána -	Pružná, Si
Tvar membrány -	čtvercová nebo kruhová (vyšší citlivost)
Vzdálenost elektrod - μm	1-10 mm ²
Plocha elektrod -	1-10 pF
Kapacita -	velká
Citlivost -	velmi malá
Teplotní závislost -	velmi malá $\rightarrow C \neq f(\vartheta)$
Teplotní hystereze -	zanedbatelná
Rozměry -	velmi malé
Technologická kompatibilita -	CMOS
Převodní charakteristika -	nelineární
Mezní hodnota C - dána pevností Si membrány a nerovnoměrnostmi na protilehlých plochách elektrod	$\vartheta_{\max} \geq 300^\circ\text{C}$

Diagram of a capacitive pressure sensor:

prof. Ing. Miroslav Husák, CSc., FEL ČVUT v Praze

5

Kruhová nebo čtvercová membrána

$$C_o = \epsilon_0 \frac{\pi \gamma^2 R^2}{h} = \text{konst}$$

$$C = \int dC = \int_0^R \epsilon_0 \frac{2\pi r}{h_o - z(r)} dr$$

$$dC = \epsilon_0 \epsilon_r \frac{dS}{h} = \epsilon_r \epsilon_0 \frac{2\pi r}{h} dr$$

Relativní tlaková citlivost S_r
jako funkce koeficientu γ

? Nakreslete zjednodušeně základní integrovanou strukturu s referenční kapacitou a měřicí kapacitou, souvislost

$$S_r = \frac{dC}{dp} = f(\gamma)$$

Tenzometry

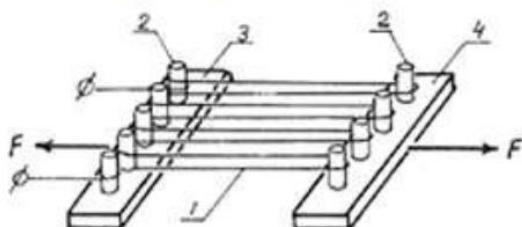
Tenzometr – mění ohmický odpor v závislosti na podélné deformaci

Pro jaká měření lze využít: v Geometrické rozměry (prodloužení); Tlak (diferenciální tlak); Kroutící momenty; Zrychlení v Průtok kapalin a plynů; Hladina v atd.

Výhody: Malá hmotnost; Malé rozměry; Dlouhodobá stabilita parametrů; Velmi malá chyba senzoru; Integrace ⇒ kompaktnost, menší cena

Typy: kovové ⇒ fóliové; drátkové; vrtové

Nelepené (s volným drátkem)

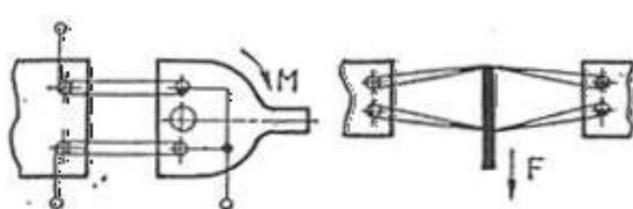
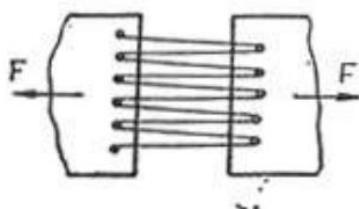

Typické parametry:

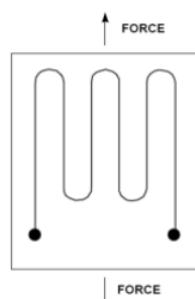
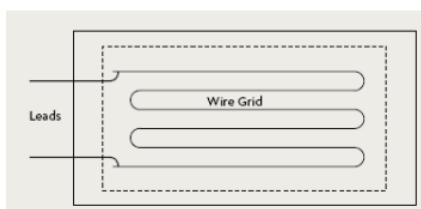
Materiály typické: Pt, Ni, Cu, Fe

Citlivost K: -12 Ni až +6 Pt

Rozměry: cm

Lepené

Typické parametry:

Materiály typické: Pt, Ni, Cu, Fe

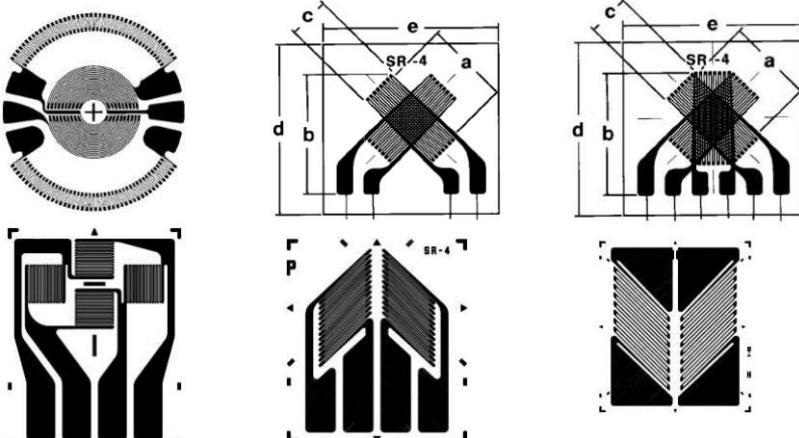
Citlivost K: -12 Ni až +6 Pt

Rozměry: cm

Kovové tenzometry – fólioové

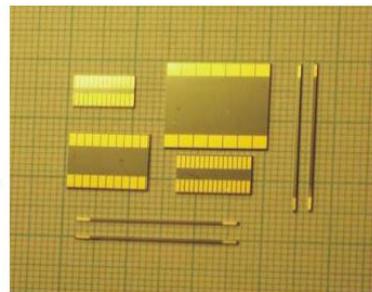
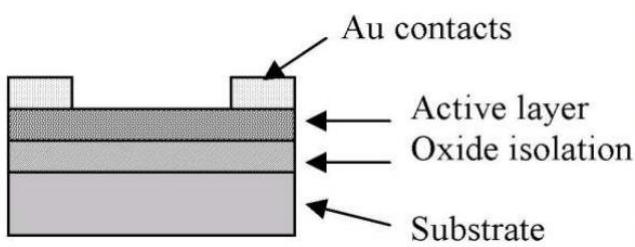
Zkouška

struktury pro speciální aplikace

Kovové tenzometry – s tenkou odporovou vrstvou

Řez strukturou

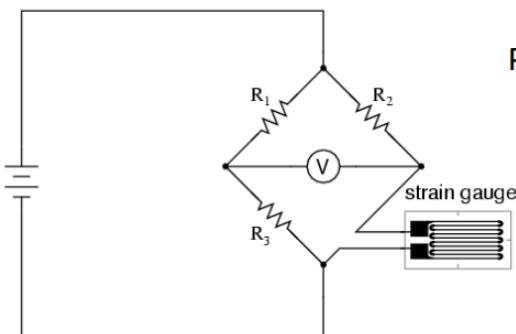

Technologie – aktivní vrstva naprašováním (např. Si) na nosnou destičku

Tezometry – vyhodnocovací obvody

Zkouška

Wheatstoneův můstek (nejčastěji)

Podmínka pro vyvážený můstek:

$$\frac{R_1}{R_3} = \frac{R_2}{R_{T4}}$$

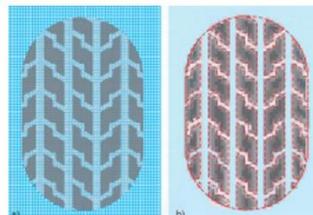
Maticové taktilní senzory (MTS)

Princip:

- Vytváření tlakových map ve styku s tělesem
- Základem MTS je matice senzorových prvků (jednotky až stovky)
- MTS měří rozložení sil (MTS napodobuje hmat).
- Slouží i k rozpoznávání

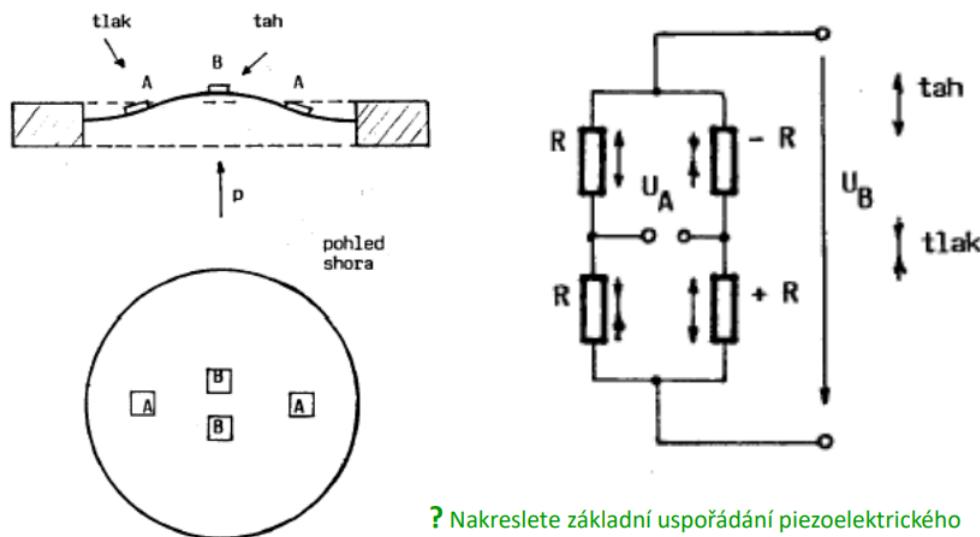
MTS jsou schopné zjišťovat:

- přítomnost síly, polohu, orientaci, velikost, rozměry, tvar a jeho poruchy, oblast dotyku, identitu, vlastnosti povrchu (drsnost, textura) apod.
- dynamometrické vlastnosti jako tlak, rozložení tlaku, sílu dotyku, rozložení sil, hmotnost, tření, elasticitu apod.

Rozložení zatížení na pneumaticce

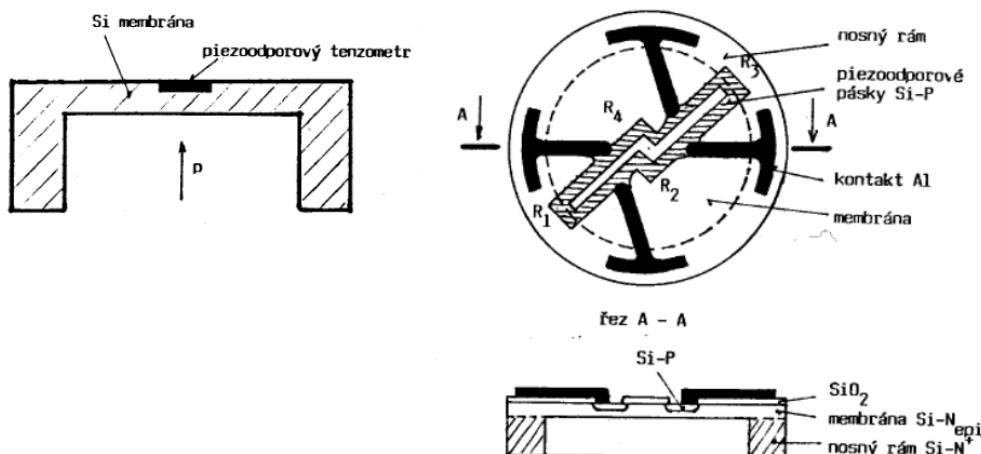
Piezoodporové senzory tlaku

? Nakreslete základní uspořádání piezoelektrického

Uspořádání piezoodporů (tenzometrů) na membráně

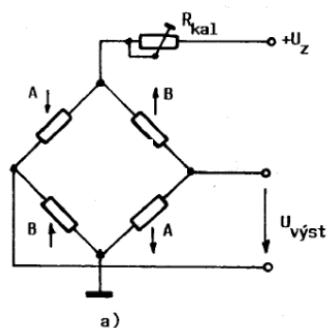
Příklad struktury tlakového senzoru

Zpracování signálu z piezoodporů + kompenzace

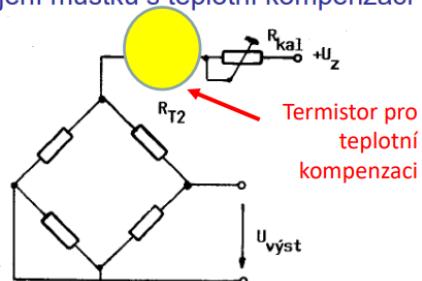

Základní zapojení můstku

a)

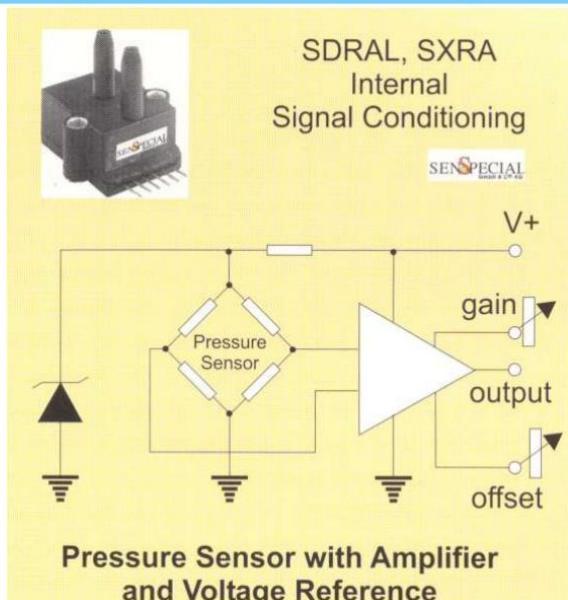
Zapojení můstku s teplotní kompenzací

Termistor pro
teplotní
kompenzaci

b)

Zpracování analogového signálu z piezoodporého můstku

Tepelní senzory

Teplotní senzory – Rozdělení

- podle fyzikálního principu

- odporové kovové, polovodičové
- polovodičové s p-n přechodem dioda (Si, Ge, GaAs, varikap, ZD)
tranzistor (bipolární, unipolární)
kovové, polovodičové
- termoelektrické
- optické
- dilatační
- krystalové, radiační, chemické, šumové, akustické, magnetické,
kapacitní, aerodynamické, SAW

- podle transformace signálu

- aktivní
- pasivní

- podle styku s měřeným prostředím
  - dotykové
  - bezdotykové

Dotykové – dilatační

- kapalinové
- plynové
- bimetalové

Bezdotykové

- tepelné (bolometry, pyrometry)
- kvantové

Dotykové – speciální

- akustické (ultrazvukové)
- magnetické
- s tekutými krystaly
- teploměrné barvy
- šumové

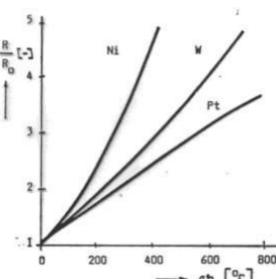
Tepl. senzory – Odpovodové kovové (RTD)

RTD (Resistance Temperature Device or detector)

- **materiál:** především čisté kovy (Pt, Ni, Cu ...)
- Wolfram (vysoce lineární)
- Měď (menší teplotní rozsahy)
- Nikl (nižší teploty, nízká cena, nelineární), $-60^{\circ}\text{C} \div 120^{\circ}\text{C}$
- Platina (vysoká cena, lineární, nejběžnější), $-260^{\circ}\text{C} \div 630^{\circ}\text{C}$
- slitiny Ni (nižší teploty, nízká cena)
- slitiny Ag, Au do 120°C
- **závislost $R=f(\vartheta)$** není lineární i když většinou mluvíme o lineárních odpovodových senzorech

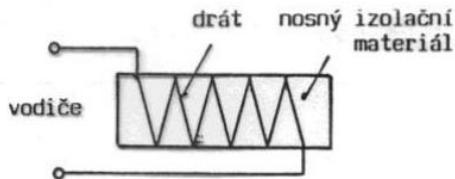
? Odpovodové teplotní senzory (RTD):
Uveďte alespoň 2 typické materiály pro teplotní senzory, uveďte typický teplotní rozsah, napište základní rovnici pro approximaci průběhu odporu v malém rozmezí teplot ($0 \div 100^{\circ}\text{C}$).

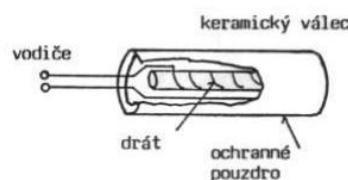
Pro malé rozsahy teplot se rovnice zjednodušíuje

$$R = R_0 \left(1 + \alpha \vartheta + \beta \vartheta^2 + \gamma (\vartheta - 100) \vartheta^3 \right)$$

spirálové vinutí

vinutí v keramickém pouzdře

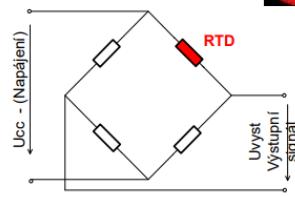
Tepl. senzory – Vyhodnocování signálu z (RTD)

Princip: Změnou teploty se mění odpor senzoru $\Rightarrow$ převedení změny na jinou elektricky měřitelnou veličinu ($R \rightarrow U, I, f, \text{střída, atd...}$)

Nejčastěji se používají můstková zapojení

Kompenzace odporu vedení - dvou-, tří-, čtyř- vodičového zapojení

Wheatstoneův můstek – typický vyhodnocovací obvod

$I_A = 2I_R$

Tepl. senzory RTD - shrnutí

- malý odpor - 100Ω (nejběžnější) až 1000Ω
- široký rozsah pracovních teplot (-200 °C to 850 °C)
- dobrá citlivost (v porovnání s termočlánky)
- velká přesnost ($\pm 0,0006$ °C až 0,1°C)
- opakovatelnost a stabilita
- malý drift (0,0025 °C/rok), průmyslové modely - drift < 0,1 °C/rok

Odporové polovodičové teplotní senzory

Typy termistorů

PTC (pozistory)

NTC (negistory)

Teplotní závislost odporu

$$R = Ae^{-\frac{B}{T}}$$

$$\frac{R_1}{R_2} = \exp B \left(\frac{1}{T_1} + \frac{1}{T_2} \right)$$

B – materiálová teplotní konstanta

A – zahrnuje geometrický tvar materiálu (udává výrobce ze dvou hodnot R_1 pro v_1 , R_2 pro v_2)

Teplotní koeficient odporu

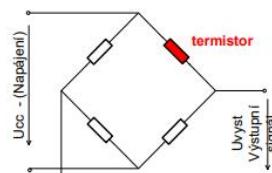
$$\Delta R = R_0 \alpha \Delta T \Rightarrow \alpha = -\frac{B}{T^2}$$

Vyhodnocování informace o změně teploty

Wheatstoneův můstek

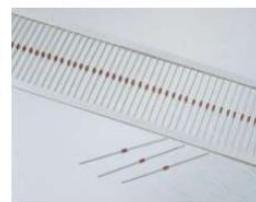
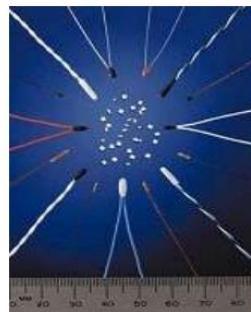
? Odporové polovodičové teplotní senzory s termistory:

Napište rozdíl mezi termistory NTC, PTC, nakreslete typické převodní charakteristiky, Nakreslete zjednodušené obvodové zapojení pro vyhodnocování teploty.

Odporové polovodičové teplotní senzory

- Velký odpor $1 k\Omega$ to $100 k\Omega$
  - Eliminuje vliv odporu přívodních vodičů
- Nelineární závislost na teplotě.
  - zejména NTC → nutnost linearizace
- Malé rozměry
  - Rychlé časové odezvy
- Levnější než RTD
- Vysoká citlivost a rozlišení
  - Více než 1000 citlivější než RTD
- Necitlivé na vibrace a rázy

Odporové polovodičové teplotní senzory -monokrystalické

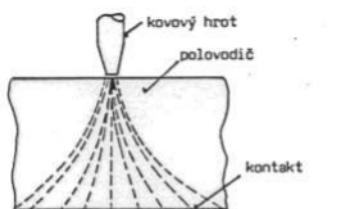
Polovodičové senzory s odporem šíření

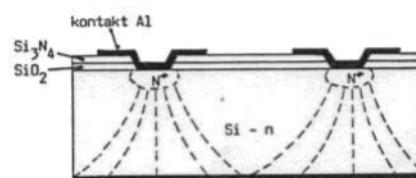
Princip – odpor šíření se uplatňuje v místě styku kovového hrotu s polovodičem. Odpor pak závisí pouze na rezistivitě ρ a poloměru kontaktu r .

$$R=f(r, \rho)$$

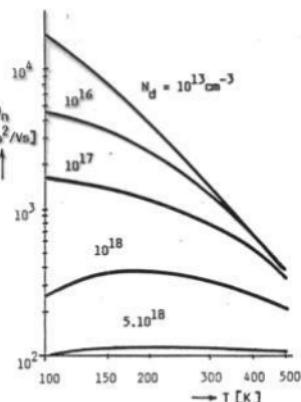
Využívá se kladný teplotní součinitel (pro Si od $-50 \div 150^\circ\text{C}$). S rostoucí teplotou klesá pohyblivost volných nosičů náboje.

Princip teplotního senzoru pracujícího na principu odporu šíření

Praktické uspořádání senzoru teploty

Teplotní závislost pohyblivosti v n-typu křemíku pro různé dotační koncentrace

Polovodičový monokrystalický Si senzor teploty

Je z nevlastního polovodiče typu N (s dominantní elektronovou vodivostí).

Symetrické uspořádání senzoru umožňuje využiti tzv. odporu šíření v prostoru kruhového kontaktu. V daném prostoru dochází k výrazné nehomogenitě intenzity elektrického pole a tedy i ke vzniku velké hustoty proudu.

Odpor je dán vztahem:

$$R = \frac{\rho}{\beta D}$$

kde ρ [Ωm] je rezistivita,
 D [m] průměr kontaktu,
 β faktor daný geometrií struktury ($\beta < 4$).

Teplotní závislost lze approximovat vztahem

$$R = R_r + k(\vartheta - \vartheta_r)^2$$

Typické hodnoty monokrystalického senzoru:

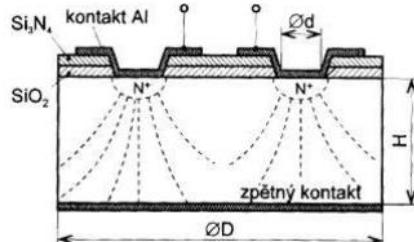
$$\vartheta_r = -241,52^\circ\text{C}$$

$$R_r = 16 \Omega$$

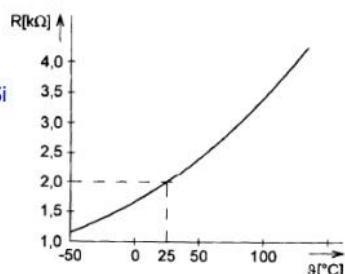
$$k = 2,7931 \cdot 10^{-2} \Omega \text{K}^{-2}$$

Běžné hodnoty odporu při teplotě 25°C jsou $1 \text{k}\Omega$ a $2 \text{k}\Omega$.

Uspořádání monokrystalického Si senzoru teploty

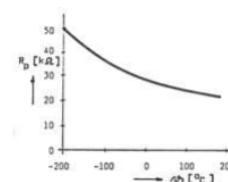
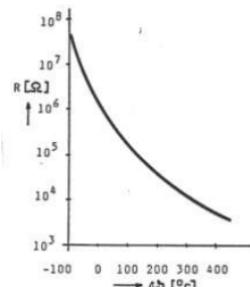
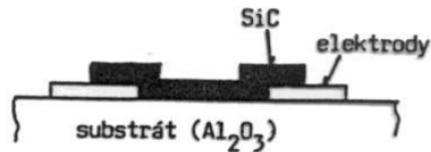

Charakteristika Si senzoru teploty

Tenkovrstvové odporové polovodičové teplotní senzory

- Tenkovrstvý Pt senzor
  - Lineární charakteristika
  - Citlivost $0,44\Omega K^{-1}$
  - Výroba – naprašováním na skleněnou podložku
- Tenkovrstvý SiC senzor
  - Stabilní, přesné, nelineární, nenavlhá
  - $-100 \div 450^\circ C$
  - α kladný $5 \times 10^{-3} K^{-1}$
  - $R=10k\Omega$ až $1M\Omega$
- Tenkovrstvé polykrystalické senzory
  - Levné, malé rozměry, vysoká reprodukovatelnost
  - $-170 \div 450^\circ C$
  - Časová odezva $\Delta\theta=75^\circ C \rightarrow \Delta t=60 \div 100ms$

Teplotní senzory s přechodem P-N

Pro měření lze využít všech diod (Si, Ge, GaAs) charakteristika je mírně nelineární. **Varikapy** – nejlepší, stálé parametry

Proud diodou

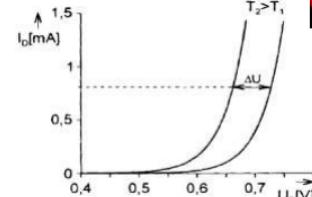
$$I = I_s \left(e^{\left(\frac{U}{n \frac{kT}{q}} \right)} - 1 \right) \Rightarrow U \doteq \frac{kT}{q} \ln \frac{I}{I_s}$$

n – parametr, rekombinační koeficient

I_s – saturační proud

U, I – napětí a proud v propustném směru

$$U_T = \frac{kT}{q}$$

$\Rightarrow U = \text{konst} \cdot T$ pokud $I_s = \text{konst.}$, v reálu ale $I_s = f(T) \Rightarrow U \neq \text{konst} \cdot T$ – charakteristika je obecně nelineární

Teplotní senzory s přechodem P-N - citlivost

Citlivost – lze odvodit, že platí

$$\beta = \frac{dU}{dT} = \frac{k}{nq} \ln \frac{I}{I_s}$$

? Citlivost teplotních senzorů s p-n přechodem: Napište princip odvození citlivosti p-n přechodu, Napište typickou číselnou hodnotu citlivosti.

Příklad

pro běžné Si je $I_s = 10^{-10} A$ a $I = 10^{-4} A$

je $\beta = -2,1 mV.K^{-1}$

Teplotní senzory s přechodem P-N – Zenerova dioda

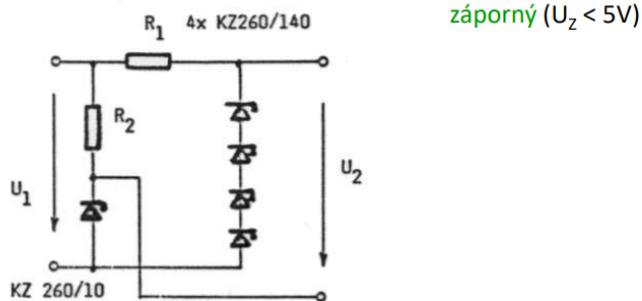
- Zenerova dioda jako teplotní senzor

- Velká citlivost v závěrné části charakteristiky
- Zenerovo napětí je funkcí teploty

Volbou Zenerova napětí je možné měnit velikost teplotního koeficientu v širokém rozsahu (podle konstrukce a technologie 0 až 110mV/K)

Podle velikosti U_z je teplotní koeficient kladný ($U_z > 5V$)

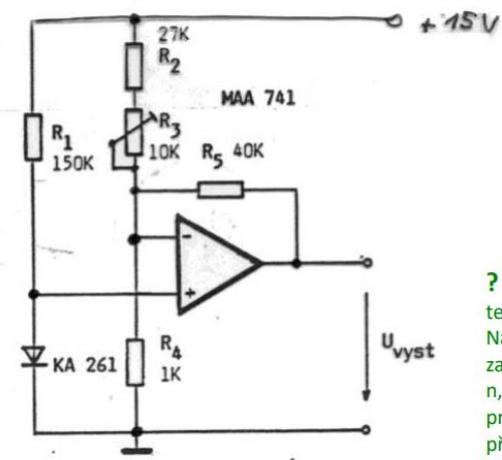
záporný ($U_z < 5V$)

Tepl. senzory s přechodem P-N – vyhodnocování signálu

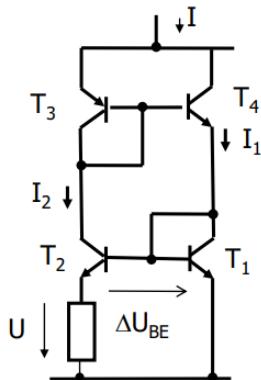
Základní zapojení jednoduchého převodníku T/U

? Vyhodnocování informace z teplotního senzoru s p-n přechodem:
Nakreslete zjednodušené základní zapojení teploměru s přechodem p-n, vysvětlete proč je nutné používat proudový zdroj pro napájení přechodu p-n, jak je tvořen proudový zdroj na Vašem obrázku.

Integrované teplotní senzory - Bipolární

- Převodník $T \rightarrow I$
- Proudy tranzistorem T_2, T_1 jsou v poměru 1:1
- T_2 je složen z N paralelních tranzistorů které mají dohromady plochu jako T_1

$$T_1: U_{BE1} = \frac{kT}{nq} \ln\left(\frac{I_1}{I_0}\right) \quad I_1 = I_2 = N \cdot I_{T21}$$

$$T_2: U_{BE2} = \frac{kT}{nq} \ln\left(\frac{I_{T21}}{I_0}\right) \Rightarrow \Delta U_{BE} = \frac{kT}{nq} \ln N$$

- Pokud $I_1=I_2$ rozdíl emitorových napětí je dán předcházející rovnicí $\Delta U_{BE}=f(T)$
- Potom I_2 protékající odporem R je určen velikostí $U_{BE}=f(T) \Rightarrow I=f(T)$

Integrované tepl. senzory – CMOS (silná inverze)

Silná závislost proudu I_D (teplotní závislost prahového napětí a pohyblivých nosičů je nepřímo úměrná teplotě $\Rightarrow$ při zvyšování T se zmenšuje I_D a strmost při konstantním U_{GS})

Tento způsob se příliš nevyužívá, je obtížné získat dobrou linearitu převodní charakteristiky

Integrované tepl. senzory – CMOS (slabá inverze)

- mají podobné chování jako bipoláry $\rightarrow$ podobné vyhodnocování
- mají velmi dobrou linearitu
- I_D – při slabé inverzi

$$I_D = \frac{W}{L} I_{D0} e^{\left(\frac{qU_{GS}}{nkt}\right)} \left[e^{-\frac{qU_S}{KT}} - e^{-\frac{qU_D}{KT}} \right]$$

W, L – šířka, délka kanálu

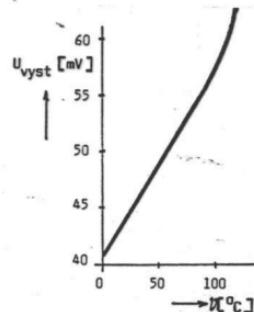
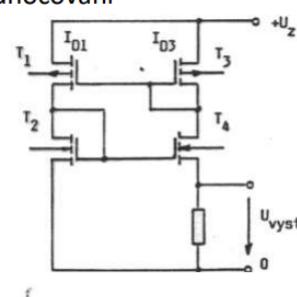
I_{D0} – charakteristický proud

$$U_{vyst} = (U_{GS2} - U_{GS4}) = \frac{kT}{q} \ln \left[\frac{(W/L)_1 \cdot (W/L)_4}{(W/L)_2 \cdot (W/L)_3} \right] \Rightarrow konst \cdot T$$

Linearita – lepší než 0,1%

Teplotní koeficient – 0,162mV/K

Čip – 0,1mm²

Aplikace: Tepelná ochrana audiotekniky; Tepelné ochrany procesoru; Regulace otáček ventilátoru

Termoelektrické teplotní senzory – Princip

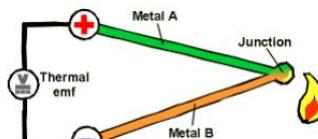
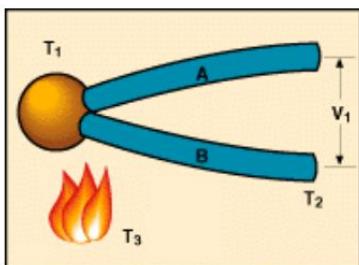

Princip:

Dva různé kovy (eventuálně polovodiče) spojené svařením, pájením nebo výjimečně mechanicky

Seebeckův jev

jsou-li spojeny dva vodiče z různých kovů do uzavřeného obvodu a mají-li spoje různou teplotu T_1 a T_2 , protéká obvodem elektrický proud. Pokud obvod rozpojíme, na svorkách naměříme elektromotorické napětí.

Termoelektrické teplotní senzory:
nakreslete a vysvětlete základní

Termoelektrické teplotní senzory – Kovové

- Výběr materiálu záleží na:
  - Teplotním rozsahu
  - požadované přesnosti
  - Požadované chemické odolnosti
  - Odolnosti vůči mechanickému opotřebení a vibracím
  - Požadavky na instalaci (velikost drátu)
- Chromel-Constantan (E křivka)
  - Pro použití pro teploty vyšší než 870°C ve vakuu nebo inertním prostředí. Při záporných teplotách nekoroduje. Tyto termočlánky mají nejvyšší výstupní napětí ze všech standardních kovových termočlánků.
- Platinum-Rhodium (S a R křivka)
  - Mají velkou odolnost proti oxidaci a korozi
  - Doporučený rozsah pracovních teplot je 1540°C .
- Wolfram-Rhodium (C křivka)
  - Používají se pro měření teplot vyšších než 2760°C .

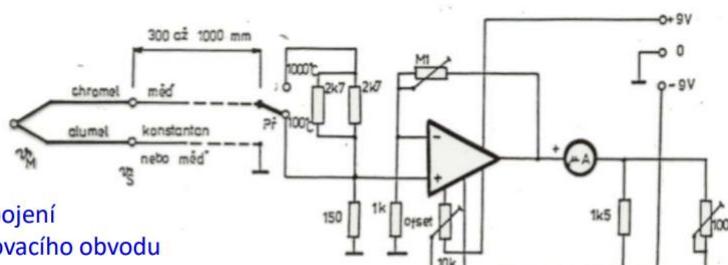
Termoelektrické kovové
senzory: Uveďte 3 základní
kovových termočlánků. U
typické materiály, Nakres
typické charakteristiky.

Termoelektrické tepl. senzory – vyhodnocování signálu

Princip:

- Měření výstupního napětí termočlánku
- Měření voltmetrem

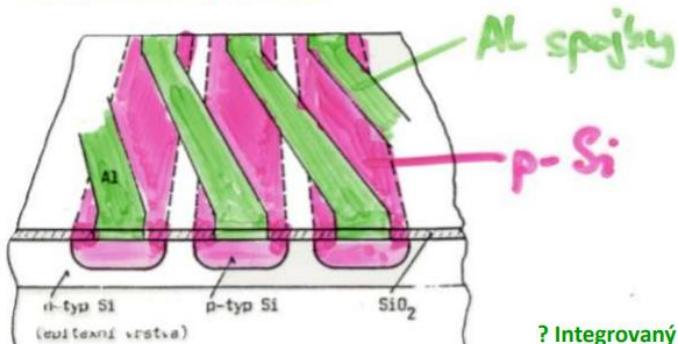
Příklad zapojení
vyhodnocovacího obvodu

Termoelektrické tepl. senzory – Integrované

Využití:

Termoelektrické články lze využít k měření teplotních rozdílů přímo na křemíkovém čipu ⇒ lze měřit teplotu na různých místech uvnitř čipu najednou

Termoelektrická baterie

? Integrovaný termoelektrický článek: Nakreslete

Termoelektrické senzory tepelného záření

Princip: Termoelektrický článek se zahřívá absorpcí infračerveného záření

Výroba: tenkovrstvou technologií, termoelektrické radiační bloky (spojením termočlánků), tzn. zvýšení citlivosti, ale zhoršení tepelné časové odezvy.

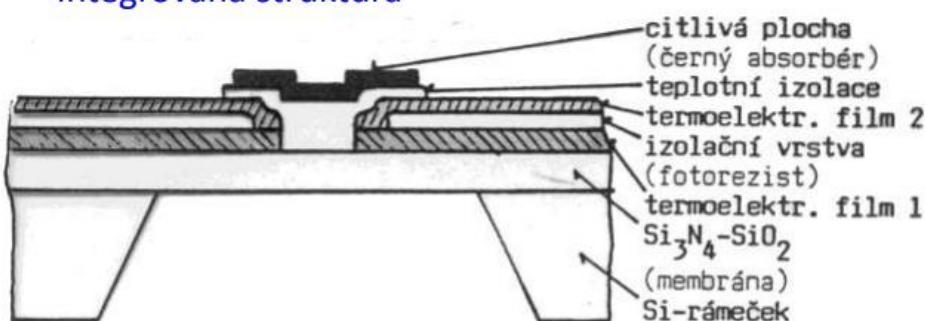
☺ Výhody:

- činnost při pokojových teplotách
- široký spektrální rozsah
- nepotřebují vnější napájení, jednoduchá indikace výstupu- voltmetr nedochází k vzájemnému ovlivňování přes napájecí zdroj
- Seebeckův efekt je v Si $0,5 - 1 \text{ mV/K}$ na jeden proužek
- technologie výroby je kompatibilní s bipolární nebo CMOS

○ Nevýhody: velký vnitřní odpor, limitovaný tepelný odpor senzoru (je dán tím že existuje křemíkové spojení mezi teplou a referenční částí)

Využití: IR senzory, teplotní převodníky, chemické analýzy plynu, průtokoměry, senzory vakuu

Termoelektrická integrovaná struktura

Odporové senzory tepelného záření - Bolometry

Co jsou BOLOMETRY a MIKROBOLOMETRY ?

- Použití bolometru pro bezkontaktní měření teploty, kdy nelze použít pyroelektrické detektory.
- Mikrobolometry se využívají hlavně pro účely infračerveného snímání obrazu.

Poznámka: Bolometry (z řeckého bole: paprsek) jsou senzory pro bezdotykové měření teploty (thermometers) pracující na principu pyrometrie, tzn. měření celkového vyzářeného tepelného výkonu prostřednictvím infračerveného záření. Tvoří tak alternativu k ostatním senzorům pro bezdotykové měření teploty, infratermočlánky, pyroelektrické senzory a fotonové snímače.

- Bolometry v podobě integrovaných obvodů. Maticové uspořádání (několik desítek, stovek nebo i tisíců bolometrů v matici) - obecně označované jako mikrobolometry.

Aplikace: nejčastěji pro potřeby termovize, tzn. infračerveného snímání obrazu předmětů s následnou možností měření nebo detekce jejich teploty.

Princip: Odporový materiál s velkým teplotním koeficientem a malou časovou konstantou $\Rightarrow$ rychlé Dopadající záření ohřívá materiál $\rightarrow$ změna R

Materiály:

Pt odporové články – dříve, polovodičové materiály - v současnosti

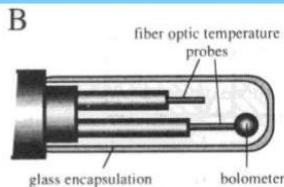
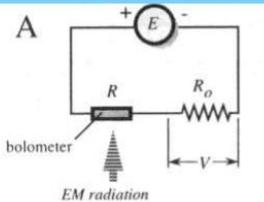
Termistorové bolometry – kysličníky MgO, MnO, NiO, TiO₂ (kosmická zařízení)

Vrstvové bolometry – chalkogenidové sklo Ti₂SeAs₂Te₃

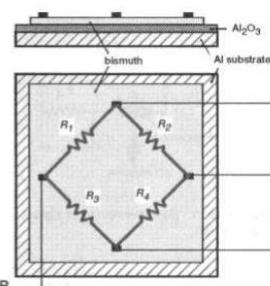
Germaniové, křemíkové bolometry – chladí se na teplotu kapalného hélia, používají se při kosmických měřeních

Suprovodičové bolometry; Pyroelektrické bolometry

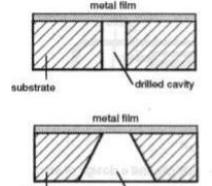
Odporové senzory tepelného záření - Bolometry

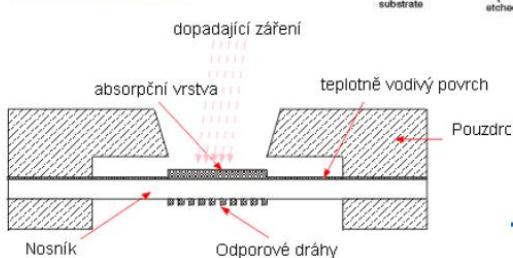
Struktura integrovaného můstku z bolometrů

Princip použití bolometru jako proměnného prvku odporového děliče

Provedení jednoduchého bolometru MEMS

? MEMS bolometr: Nakreslete zjednodušeně strukturu jednoho MEMS bolometru na čipu. Jak je zabráněno šíření teploty po ploše čipu.

Širokopásmové bolometry

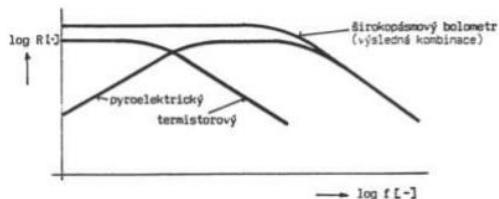
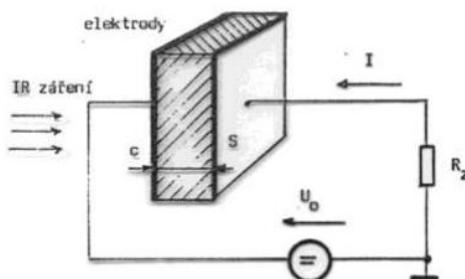
Princip: využívá se kombinace různých fyzikálních jevů (termistorového, pyroelektrického)

Materiály: pyroelektrický materiál u kterého je vodivost funkcí teploty

Kompenzace teploty okolí: můstkové zapojení dvou stejných senzorů

Konstrukce

Princip výhodnocování informace

Bolometry - Parametry

- Jsou rychlé - krátká časová konstanta (až 1 ms)
- Velká citlivost
- Spektrální citlivost 1,6 až 5000 μm
- Velký pracovní teplotní rozsah senzorů (-40°C až 100 °C)
- Lze bez problémů měřit vysoký rozsah teplot měřeného objektu (i nad 1500 °C).
- Malé rozměry (u mikrobolometrů jen desítky μm)
- Není zde žádné ovlivnění měřeného objektu
- U mikrobolometrů velký počet snímačů (i přes 80 tisíc) na malé ploše => infračervené snímaní obrazu s rozlišením až 320x240 pixelů
- Vysoká cena
- U některých typů je nutné chlazení

Bolometry - Aplikace

- Detekce ohně a plamenů
- Monitorování tepelného zatížení součástek, objektů - termovize s rozlišením až 320 x 240 pixelů
- Detekce výbuchu
- Bezdotykové měření teploty
- Spektrometrie
- Monitorování teploty procesů
- Měření teploty pohyblivých předmětů
- Astronomie
- Infračervené kamery a dalekohledy
- Zabezpečovací technika

Krystalový teplotní senzor

Princip: využívá se teplotní závislosti kmitočtu krystalu (vhodného řezu)

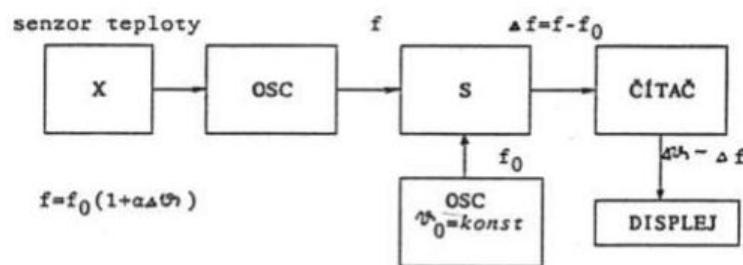
Vyhodnocování: - oscilátorový obvod, dělič...

- oscilátor je obvykle umístěn blízko krystalu
- signál lze přenášet na větší vzdálenosti
- signál lze snadno upravit (dělit, převádět na časový interval)

Vlastnosti:

- malá cena
- dobrá linearita
- digitální signál + přenos
- dvouvodičové vedení
- malé napětí + proud
- možnost heterodynenního zpracování signálu

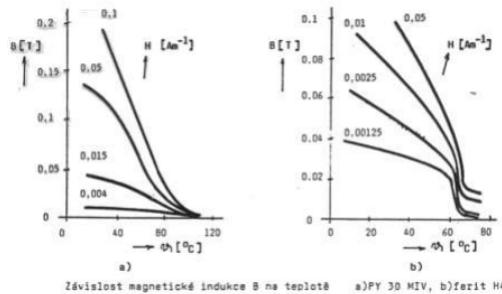
Heterodynenní zpracování signálu z krystalového senzoru

Magnetický teplotní senzor

Princip: $B=f(\theta)$

při $H=\text{konst.}$

Curieova teplota: při vzrůstu teploty nad tuto teplotu se feromagnetické materiály stávají paramagnetickými

Materiály: pokud možno s co největší změnou $\Delta B/\Delta \theta$

kovy: thermalloy, calmalloy, thermoperm

ferity: ve tvaru toroidu

😊 Výhody: robustní, velký výstupní signál

○ Nevýhody: malá časová stálost, velké rozměry, malá přesnost

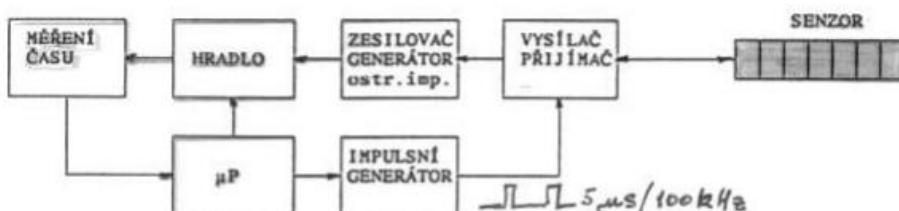
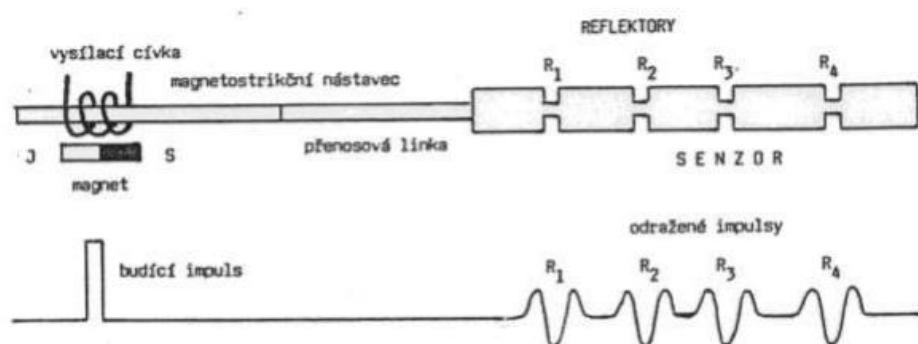
Ultrazvukový teplotní senzor

Princip: rychlosť šírenia zvuku v látke závisí na teplote, mieri sa čas šírenia ultrazvukových impulsov

$$v=f(\vartheta)$$

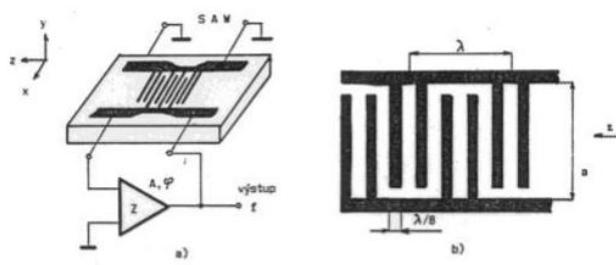
$$v = \sqrt{\frac{E}{\rho}}$$

Konstrukce:

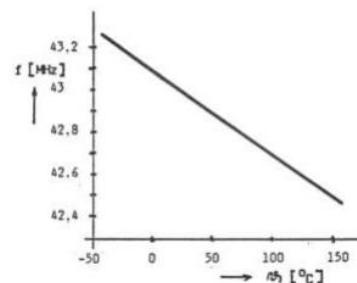

SAW teplotní senzor

Princip: Využívá se teplotní závislosti rychlosťi šírenia povrchové akustické vlny v určitém materiále (LiNbO_3)

Teplotní senzor SAW a) princip činnosti oscilátoru se zpoždovacím vedením SAW, b) struktura SAW-uspořádání elektrod

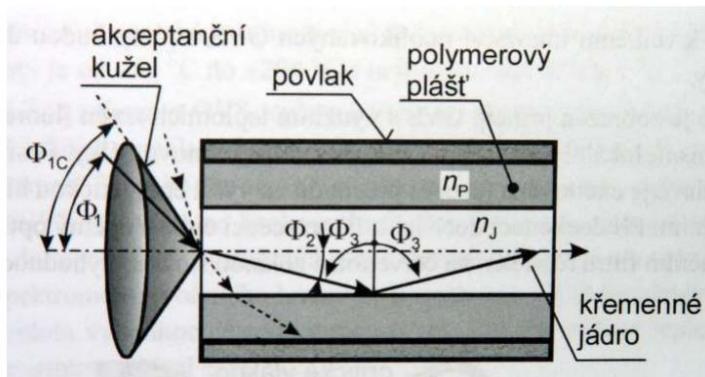

Teplotní závislost
frekvence oscilátoru se
senzorem SAW

Typická závislosť: citlivosť $4\text{kHz}/^\circ\text{C}$, rozdiel frekvencií pro $9=-50^\circ\text{C} \div 150^\circ\text{C}$ je $\Delta f=800\text{kHz}$

Teplotní senzor s optickým vláknem

- Využití nežádoucích vlivů okolního prostředí na parametry optických kabelů
- Teplota moduluje optický signál

Senzory pro měř. kryogenních teplot – temoelektr. odpor

A) Termoelektrické články

výhody: jednoduché, laciné

nevýhoda: termoelektrické napětí není stabilní a je malé

B) Odporové senzory

Kovové – pro 10K÷90K se používá funkce

$$Z = \frac{R_{T1} - R_{T2}}{R_{T0} - R_{T2}}$$

R_{T1} - je odpor Pt pro T_1 ; R_{T0} , R_{T2} – jsou odpory Pt pro známé teploty

Pro 2K ÷ 20K lze $R=f(T)$ vyjádřit jako

$R(T) = R_{T1} + AT^2 + BT^\gamma$

R_{T1} , A, B, γ – jsou konstanty určené měřením

Uhlíkové: speciální provedení hmotových odporů s negativní teplotní charakteristikou, Rozsah 1÷20 K, popřípadě 0,01 ÷ 1 K

Termistor: až od 20 K

? Teplotní senzory pro měření kryogenních teplot: Napište alespoň 4 základní typy teplotních senzorů. Jaké nevýhody mají termočlánkové, Do jakých

Senzory pro měř. kryogenních teplot – C, L, šum, P-N

C) Kapacitní teplotní senzory

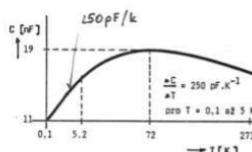

Konstrukce vhodná pro měření teplot v silném magnetickém poli.

Dielektrikem je krystalické sklo

Citlivost – v lineárním úseku (do 5K) 250pF/K

D) Indukční princip

Měření extrémně nízkých teplot mK ÷ 5 K, využívá se teplotní závislosti magnetické susceptibility paramagnetických solí

E) Šumový teplotní senzor

Princip vychází z definice šumového napětí $U_2=4kRFT$

F) P-N přechod

Do 50 K je citlivost přibližně -2 mV/K

Pro $T < 50$ K – platí jiné teplotní koeficienty udávané výrobcem

(Si – 55 mV/K, pro $T=1\div30$ K)

Nevýhoda: značná citlivost na magnetické pole

? Teplotní senzory pro měření kryogenních teplot: Napište alespoň 4 základní typy teplotních senzorů. Jaké nevýhody mají termočlánkové, Do jakých nejmenších teplot je

Senzory průtoku

Senzory průtoku: Základní informace

- Měření průtoku patří mezi **nejčastěji měřené veličiny**.
- Měřené médium se může vyznačovat **velkým množstvím různých stavů a vlastností** (např. teplota, tlak, měrná hmotnost, viskozita apod.).
- Tekutiny od sebe **lišit** barvou, elektrickou vodivostí, znečištěním, výbušností a chemickými vlastnostmi.
- Při měření průtoku se objevují požadavky na **měření časové změny průtoku**, případně na rozložení rychlosti v průřezu průtokového kanálu.
- Pro optimální návrh senzorů je nezbytné znát, zda jde o proudění **laminární** nebo **turbulentní**.
- Vývoj senzorů průtoku je v současné době soustředěn především pro okrajové oblasti (**velmi malé a velké průtoky**) a extrémní podmínky (tekuté kovy, agresivní kapaliny apod.).
- Velké množství různých fyzikálních principů** při navrhování a konstrukci měřiců průtoku.

Senzory průtoku: Základní informace

- laminární nebo turbulentní proudění
- různé druhy tekutiny (plyn, kapalina, pára)
- pracovní režim (spojitý, nespojitý)
- parazitní vliv snímače na průtok média (tlaková ztráta snímače)
- speciální požadavky na průtokový kanál (poloha, uklidňovací dráha)
- časová konstanta senzoru
- další

Přehled průtokoměrů podle fyzikálních principů

Objemové senzory průtoku

- **nespojité** – zvonové
- **spojité** - kyvné
  - * bubnové – mokrý, suchý
  - * pístové – rotační píst, přímočarý píst

U senzorů je průtok převáděn většinou na impulzní výstupní signál, což je výhodné pro další zpracování. Všechny typy senzorů jsou **velmi náročné na řešení mechanické části**.

Rychlostní senzory průtoku

- **lopatkové** – jednovtokové, vícevtokové
- **šroubové (turbínkové)**, - jeden rotor
  - dva rotory – pružně spojeny
    - * jeden brzděn
    - * uloženy nezávisle
- **rotující kulička**

Rychlostní snímače jsou používány velmi často především v hydraulických systémech a měřicích spotřeby. Výstupní signál je impulzní.

Přehled průtokoměrů podle fyzikálních principů

Senzory s deformačním členem

- membrána
- jednostranně větvený nosník
- pevné šroubové kolo
- jiné deformační členy

Protékající tekutina působí dynamickým tlakem na deformační člen.

Výstupní signál je mechanické napětí nebo výchylka.

Průřezové senzory

- clona, dvojitá clona, segmentová clona
- dýza, Venturiho dýza
- Pitot-Venturiho snímač
- Víceotvorový tyčový snímač (rychlostní sonda)

Protékající tekutina způsobí na změně průřezu rozdíl tlaků.

Výstupním signálem je u většiny těchto senzorů tlaková diference.

Přehled průtokoměrů podle fyzikálních principů

Plovákové senzory

- pohyblivý plovák
- pohyblivý píst

Silovým účinkem tekutiny a gravitační síly je měněna poloha pohyblivé části snímače.

Výstupním signálem u těchto snímačů je změna polohy, výchylky.

Indukční senzory

- s elektrodami
- bez elektrod

Používají se pouze pro měření elektricky vodivých kapalin a tekutých kovů.
Představují jedno z nejlepších řešení daného problému.

Ultrazvukové senzory

- kontaktní
- bezkontaktní

Většinou se používají pro měření průtoku tekutin v potrubích o větším průměru.

Neobsahují pohyblivé části. Používají se pro speciální aplikace.

Přehled průtokoměrů podle fyzikálních principů

Hmotnostní průtokoměry

Snímače pracují na principu Coriolisovy síly.

Využívají se pro měření hmotnostního průtoku kapalin, plynů a páry.

Využití senzorů rychlosti Pitotova trubice

- Prandtlova trubice
- válcové a kulové snímače rychlosti
- odporové rychlostní snímače (anemometry)
- ionizační rychlostní snímače
- laseranemometry

Přehled průtokoměrů podle fyzikálních principů

Tepelné senzory

- anemometrické
- kalorimetrické

Fluidikové (oscilační) senzory

- využívající precese osového víru, vířivé
- využívající vírové stezky za přepážkou (vírové průtokoměry)
- oscilační snímače (multivibrátor)

Senzory se vyznačují jednoduchostí a relativně vysokou přesností. Měronosnou veličinou na výstupu je kmitočet nebo unifikovaný signál.

Senzory využívající značení tekutiny

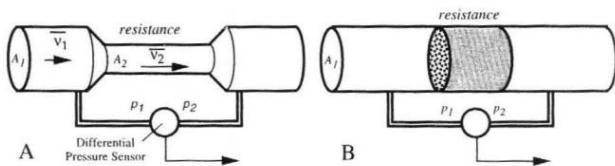
- vodivostní značky
- tepelné značky
- optické značky
- speciální značky (ionizační, magneticky resonanční)

Princip měření časového intervalu mezi vysláním a indikací značky mezi dvěma definovanými body ve směru proudění tekutiny. Používají se pouze ve speciálních případech.

Tlakové gradientní průtokoměry (průrezové senzory)

- Měření tlakového rozdílu
- Využívá se Bernoulliho rovnosti.
- Rychlosť průtoku se určuje měřením tlaku během proudění.
- Tato technika měření průtoku využívá tzv. proudícího odporu.
- V Bernoulliho rovnováze dojde ke změně tlaků, pro rychlosť průtoku platí:

$$v_{2a} = \frac{1}{\sqrt{k(1-R^2)}} \sqrt{\frac{2}{\rho} \Delta p}$$

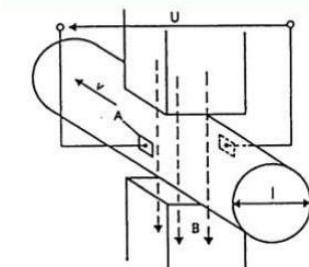

? Průtokoměr založený na tlakovém gradientu: nakreslete a vysvělte princip činnosti

☺ Výhoda: Neobsahuje žádné pohybové komponenty.

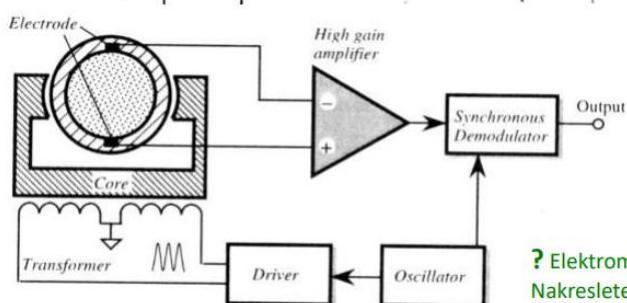
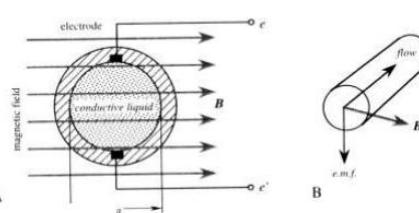
○ Nevýhoda: Omezení průtoku rezistivním prostředím.

Elektromagnetické (indukční) průtokové senzory

U = indukované napětí
I = průměr potrubí
v = vektor střední průtočné rychlosti
B = magnetická indukce

$$U = \frac{1}{\pi a^2} \int_0^a 2\pi v r dr$$

Požadavek: Pouze pro elektricky vodivé materiály

$$U = B v l$$

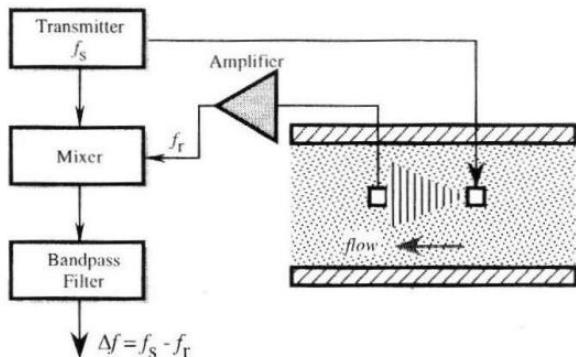
? Elektromagnetický (indukční) průtokový senzor: Nakreslete a vysvělte princip činnosti, napište

Ultrazvukové (Dopplerovy) průtokové senzory

Zkouška

Princip: Dopplerův princip, změna frekvence nebo fázový posuv

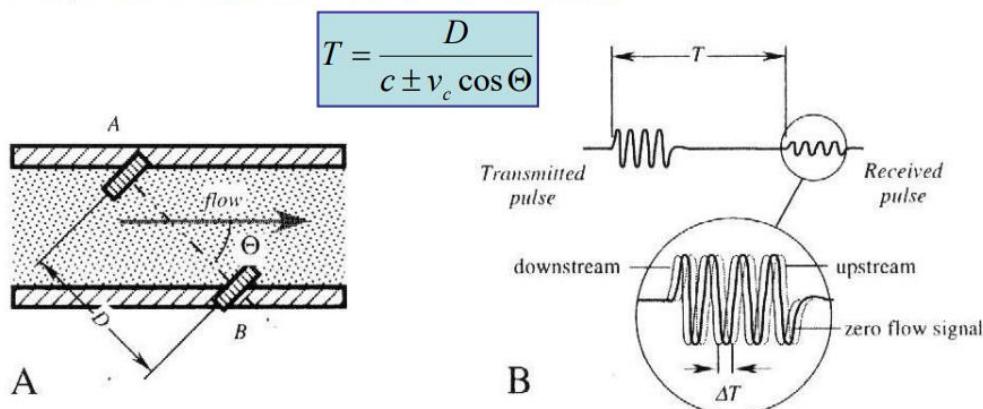
- založen na na **Dopplerovém jevu** (rychlosť šíření ultrazvuku v kapalině se skládá s rychlosťí kapaliny)
- Vysílací a přijímací prvek umístěny uvnitř proudění
- **Rozdílová frekvence Δf** je přímo úměrná rychlosti průtoku
- Velikosti rozměry vysílačů a přijímačů – mnohem menší, než je průřez trubice

? Ultrazvukový průtokový senzor:

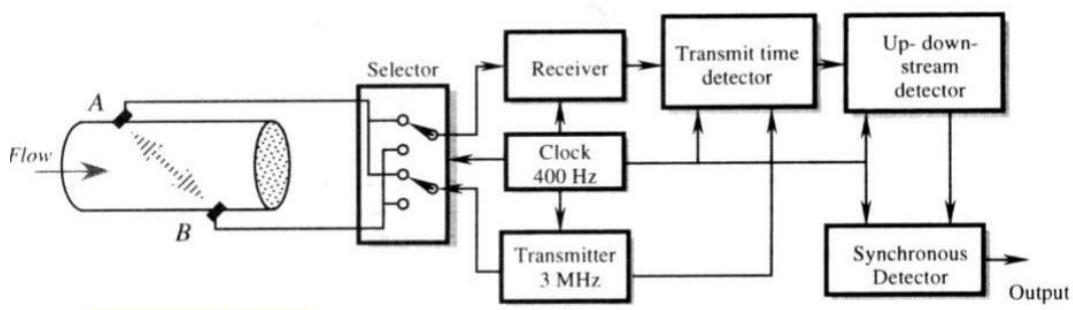
Nakreslete a vysvělte princip činnosti se senzory umístěnými v ose průtoku, se senzory umístěnými pod úhlem, nakreslete princip vyhodnocování průtoku rozdílem frekvencí nebo fázovým posuvem.

- Hlavní idea je detekce **fázového posunu** vlivem proudícího média
- Obsahuje dva piezoelektrické senzory pro generování i příjem US
- Doba průchodu ultrazvuku mezi dvěma snímači A a B

Principiální zapojení vyhodnocovacích obvodů

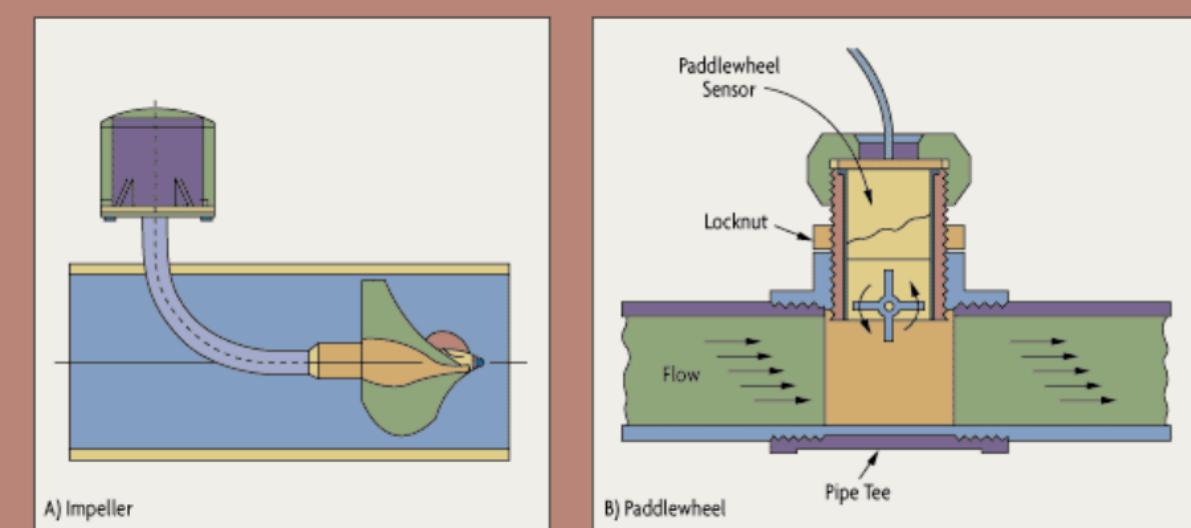
Pro zlepšení odstupu signál-šum se používá průchod ultrazvuku v obou směrech

$$T = \frac{D}{c \pm v_c \cos \Theta}$$

Rychlostní turbínkové průtokové senzory

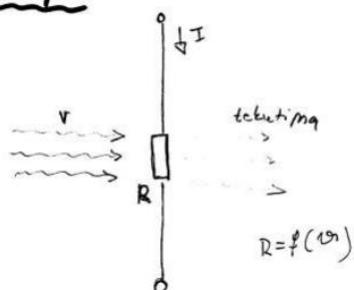
Zkouška

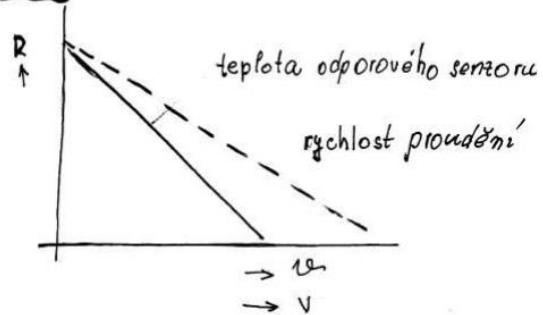
Anemometrické průtokové senzory: Princip

Zkouška

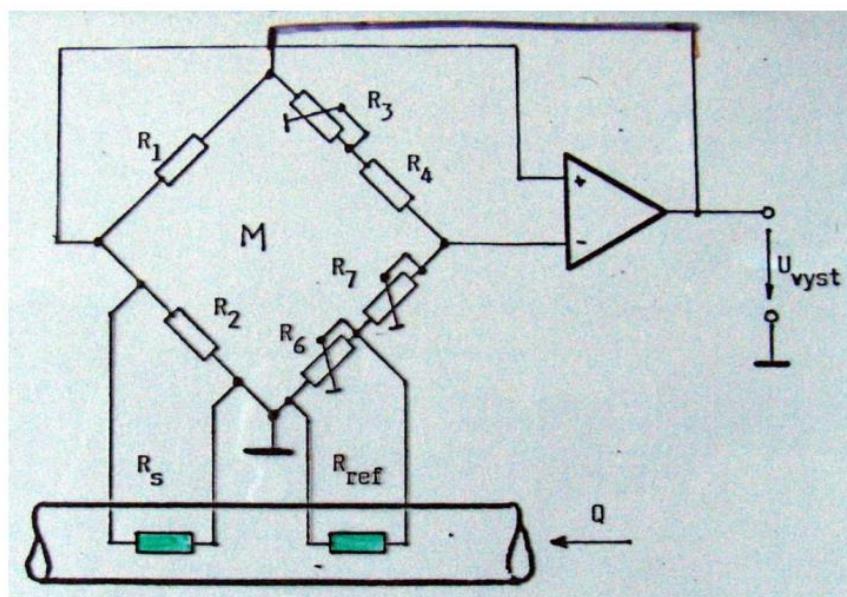
Princip:

Informace:

Vyhodnocovací obvod – konstantní teplotní diference

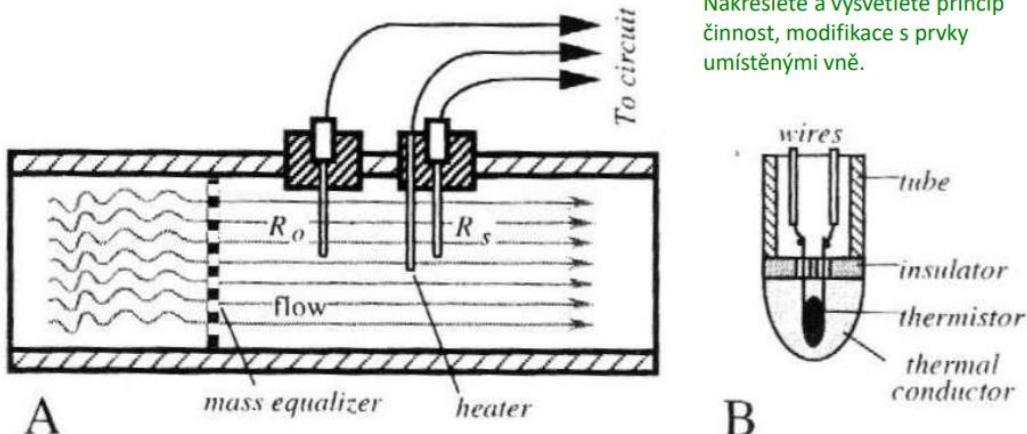
Kalorimetrický senzor průtoku s tepelnými značkami

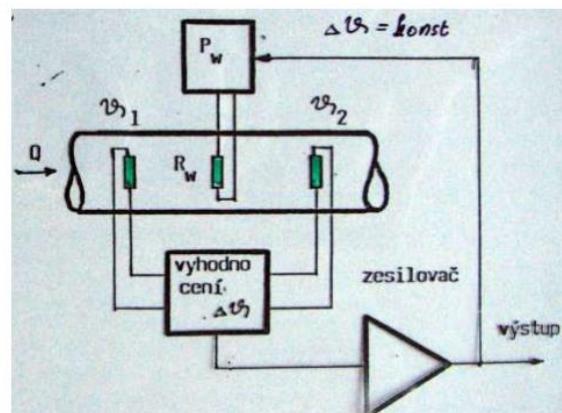
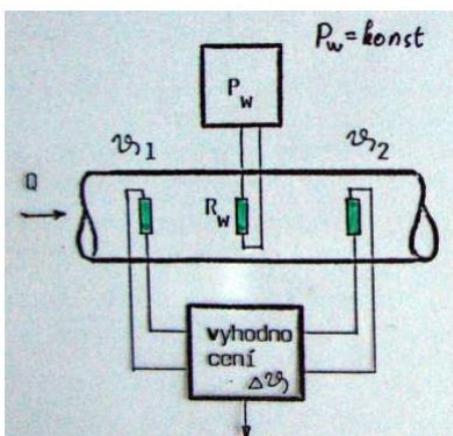
Princip

- Teplotně označuje proudící médium a detekuje posun označeného média.
- Obsahuje teplotní senzory R_o a R_s a ohříváč.
- Měří se teplota ohřátého média.

? Kalorimetrický senzor průtoku s tepelnými značkami:
Nakreslete a vysvětlete princip činnost, modifikace s prvky umístěnými vně.

Thomasův teplotní průtokoměr s konstantním ohřevem P

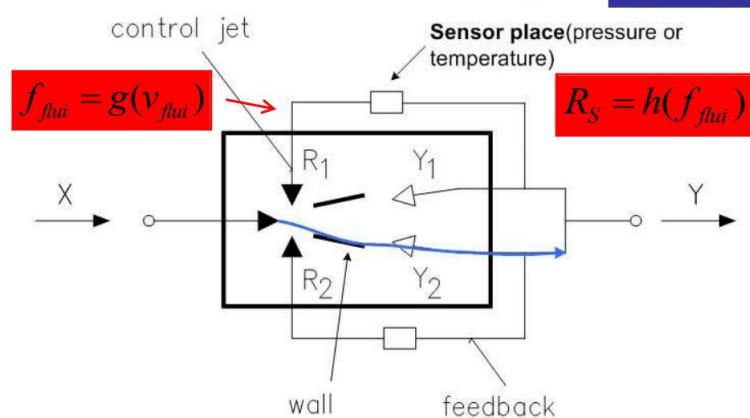

Thomasův teplotní průtokoměr s konstantním teplotním rozdílem

Senzory průtoku (fluidický oscilátor)

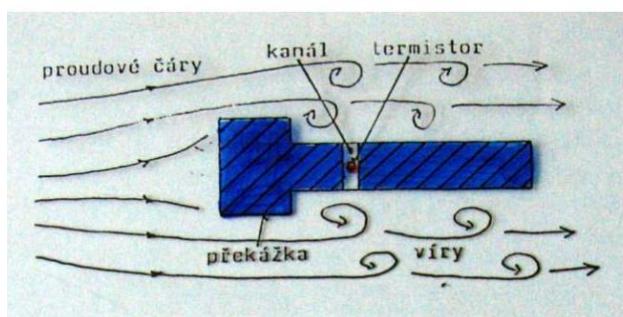
Princip fluidického oscilátoru – rychlosť poudění v_2

$$v_2 > v_1$$

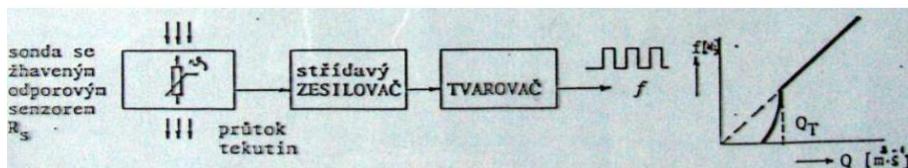

Senzory průtoku oscilační vírové

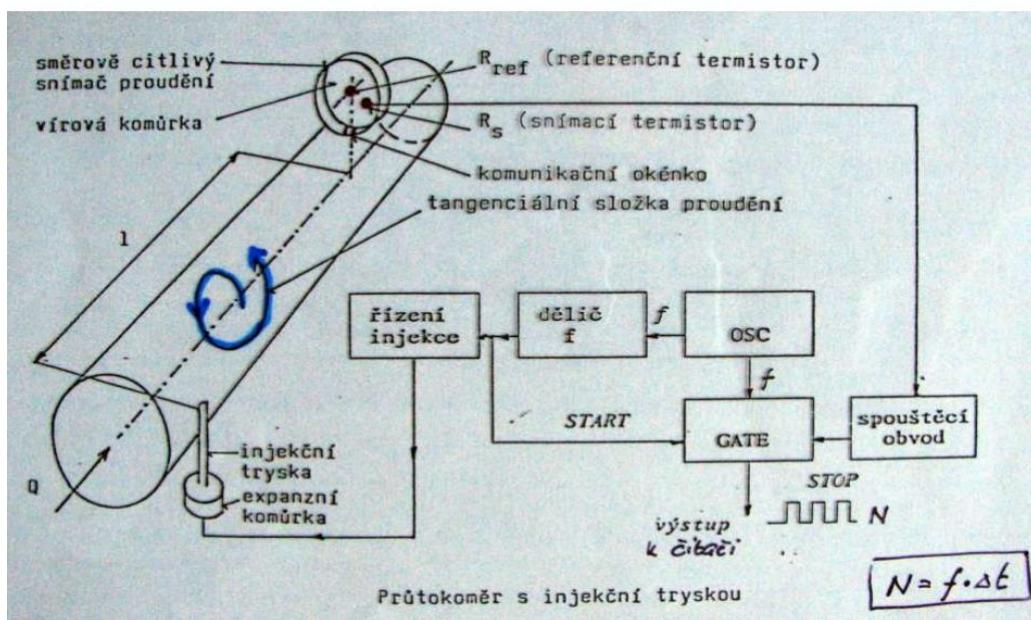
Zkouška

? Senzor průtoku
oscilační vírový:
Nakreslete a vysvělte
princip činnosti, princip
vyhodnocování signálu.

Senzory průtoku se značkami v tekutině

Akcelerometr

Akcelerometr:

Akcelerometr - senzor pro měření:

- **dynamické zrychlení** - síla vzniklá změnou rychlosti pohybujícího se předmětu (senzoru)
- **statické zrychlení** - síla vzniklá působením zemské gravitace
(Pozn.: Při měření dynamického zrychlení je nutné přitomnost statickou složku filtrovat)

Měření náklonu (úhlu)

Detekce změny náklonu měřením zemské gravitace (statické zrychlení).

Měření setrvačných sil

Měření rychlosti, vzdálenosti nebo síly - zrychlení integrované přes čas se rovná rychlosti objektu a rychlosť integrovaná přes čas je rovná vzdálenosti.

Použití - airbag aut, navigační systémy, řízení výtahů apod.

Měření otřesů (nárazu) nebo vibrací

Měření vibrací (např. stroje nebo zemětřesení), kontrola „správného“ chodu stroje (predikce zadření ložisek apod.)

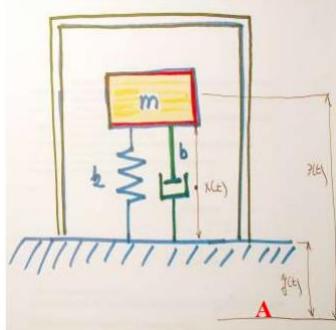

Akcelerometr: Princip činnosti

- **Měření absolutního zrychlení** - měření zrychlení vůči zemi, např. zemská přitažlivost
- **Měření relativního zrychlení** - měření zrychlení hmoty vůči pohybujícímu se předmětu

Model absolutního akcelerometru

Relativní / absolutní senzory ?

- **absolutní senzory** využívají vztažný bod vytvořený uvnitř senzoru
- poloha vůči tomuto bodu se pak měří **relativním senzorem** umístěným uvnitř absolutního senzoru

? Akcelerometr: Nakreslete a vysvětlete princip činnosti, co je to seismická hmota, napište základní rovnici popisující pohyb hmoty u jednoosého akcelerometru.

Akcelerometr se skládá z:

- **základna** pevně spojená s měřeným objektem (M)
- **pružně** (k) uložena **setrvačná hmota** (m), jejíž výchylka vůči základně je vyhodnocována
- **tlumení** (viskózní) reprezentováno jak fyzickými tlumiči, tak např. prouděním vzduchu při nohavu hmoty

Akcelerometr: Princip činnosti

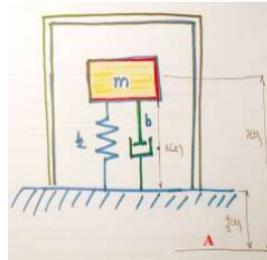
Pohybová rovnice pro mechanickou soustavu

při vztažném bodu **A**, vůči kterému měříme kmity objektu $y(t)$ - mechanická soustava je popsána rovnováhou setrvačné hmoty. Direktivní a tlumící síly, tj. pohybovou rovnici:

$$m \frac{d^2z}{dt^2} + b \frac{dx}{dt} + ky = 0$$

Pro časově proměnné složky (základní rovnice):

$$z(t) = x(t) + y(t)$$

Akcelerometr: Piezoelektrický

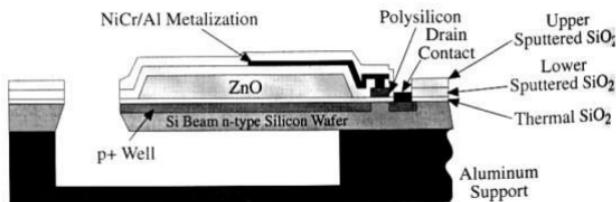
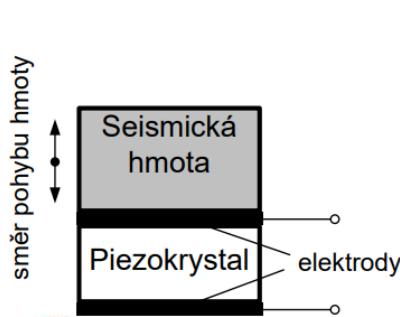

Princip

- Měří se poloha seismické hmotnosti vůči pouzdrou senzoru – piezoelektrické napětí
- Využití kompresní nebo především smykové deformace (viz dále)

Nevýhoda

Piezoelektrický akcelerometr **nelze použít** pro měření **statického** zrychlení - vzniklý náboj se vybíjí přes vnitřní odpor a svody

? Akcelerometr s principem piezoelektrickým: Nakreslete zjednodušeně základní strukturu a popište princip činnosti akcelerometru

Akcelerometr: Piezoodporový

- Princip zjišťování mechanického napětí v piezoodporové struktuře
- Piezoodporový akcelerometr ...
- Nejjednodušší **princip tzv. vetknutého (kmitajícího) nosníku**

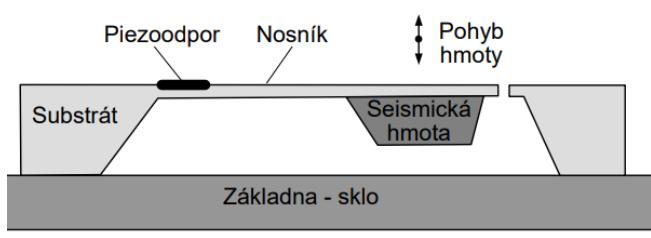
Princip:

Pohybem hmoty dochází k prodlužování nebo zkracování piezoodporového elementu- princip tenzometru (změna ohmického odporu). Změna je úměrná výchylce hmoty.

Použití:

Od stejnosměrných hodnot zrychlení asi do 13 kHz.

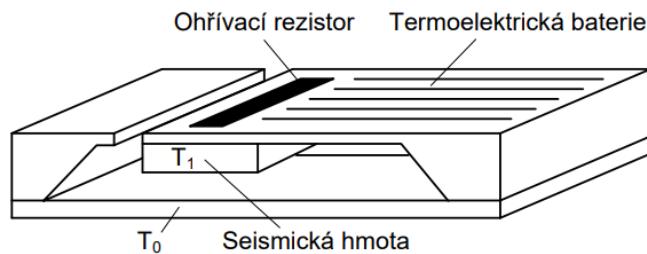
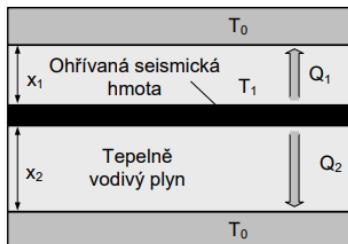
? Akcelerometr s principem piezoodporovým: Nakreslete zjednodušeně základní strukturu a popište princip činnosti akcelerometru

Součásti:

- vetknutý nosník
- seismická hmota
- snímací prvky v místě deformace (vetknutí) nosníku (obvykle odporové tenzometry)

Akcelerometr: Tepelný

Princip:

Seismická hmota umístěna na tenkém nosníku a umístěna v blízkosti tepelné komory nebo mezi dvěma komorami. Hmota i nosník jsou vyrobeny mikroobráběním. Prostor mezi těmito komponenty je vyplněn teplotně vodivým plynem. Hmota je ohřívána na povrchu nebo zabudovaným ohříváčem na teplotu T_1 . Pokud nepůsobí akcelerační zrychlení, potom je teplotní rovnováha mezi hmotou a ohřívanými komorami. **Množství tepla Q_1 a Q_2 vedené od hmoty do komor přes plyn je funkcií vzdáleností x_1 a x_2 .** Měření teploty na nosníku teplotním senzorem.

Nevýhoda: Citlivost akcelerometru je $(1\% \text{ změny výstupního signálu})/g$, je mnohem menší než u kapacitních nebo piezoelektrických.

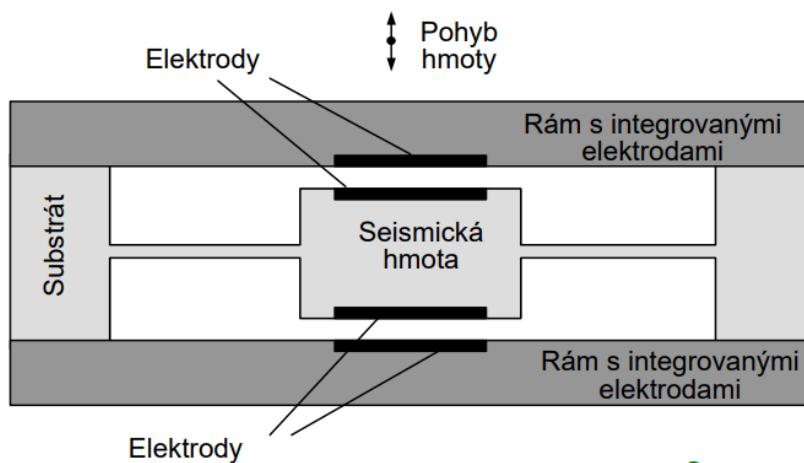
Výhoda: menší náchylnost k elektromagnetickému nebo elektrostatickému rušení.

Akcelerometr: Kapacitní

Princip činnosti (Diferenciální uspořádání):

- Pevné elektrody tvoří vůči seismické hmotě 2 kapacity
- Při pohybu dochází ke změně vzdálenosti desek - změna kapacit (1 roste, 2. klesá)
- Základ složitějších používaných uspořádání např. hřebenové

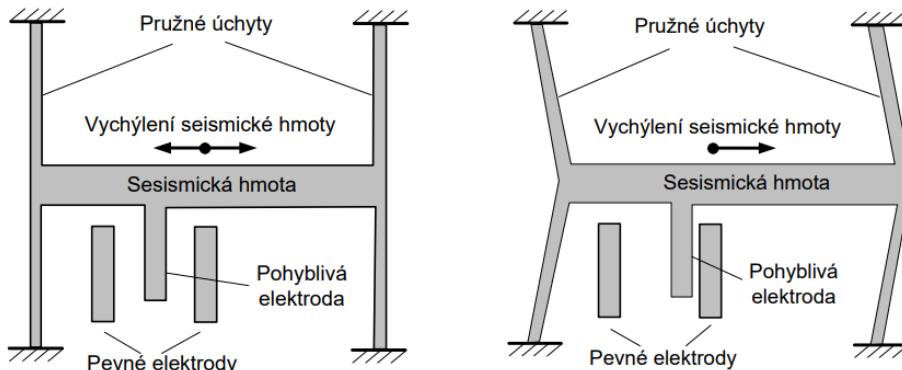

Akcelerometr: Kapacitní s hřebenovým uspořádáním

Hřebenové uspořádání kapacitního akcelerometru

- Paralelně pospojované diferenční kapacitory – desítky až stovky
- Část diferenčních kapacitorů může sloužit jako testovací-budíci (elektrostatický princip) – používáno např. v ADXL akcelerometrech fy Analog Devices, viz dále
- Seismická hmota (beam) s pohyblivými elektrodami je upevněna na pružných závěsech (tether), při akceleraci dojde k pohybu oproti rovnovážnému stavu ...

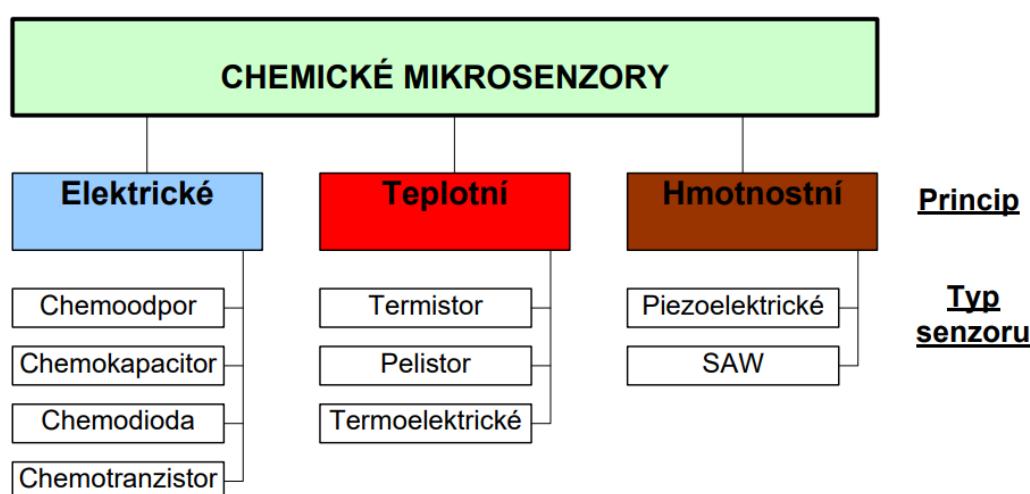

Aplikace: smartphones; chytré hodinky

Senzory chemických veličin

Senzory chemických veličin: Hlavní druhy

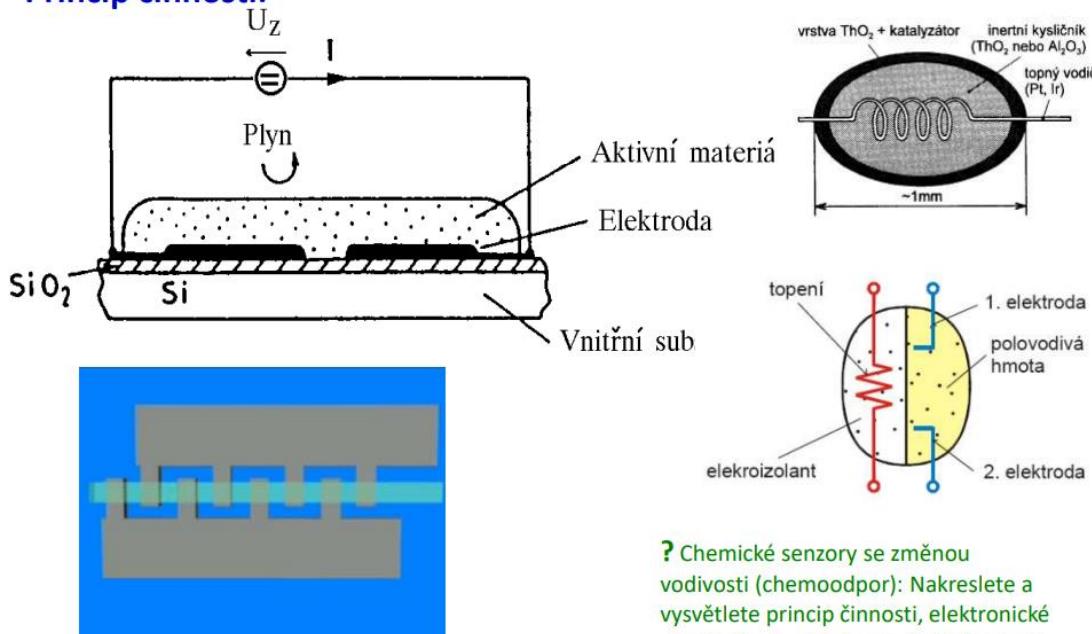
- **Anorganické senzory** - tvoří nejpočetnější skupinu senzorů pro chemický průmysl
- **Organické vrstvy** - senzory jsou ve vývoji
- **Biosenzory** - velký rozvoj v nejbližší budoucnosti

Senzory se změnou vodivosti: Princip činnosti

Zkouška

Princip činnosti:

? Chemické senzory se změnou vodivosti (chemoodpor): Nakreslete a vysvětlete princip činnosti, elektronické

☺ Výhody:

- vysoká citlivost
- jednoduchost konstrukce, a tím i nízká cena
- možnost miniaturizace
- relativně jednoduchá technologie
- slučitelnost s elektronickými součástkami a integrovanými obvody

○ Nevýhody:

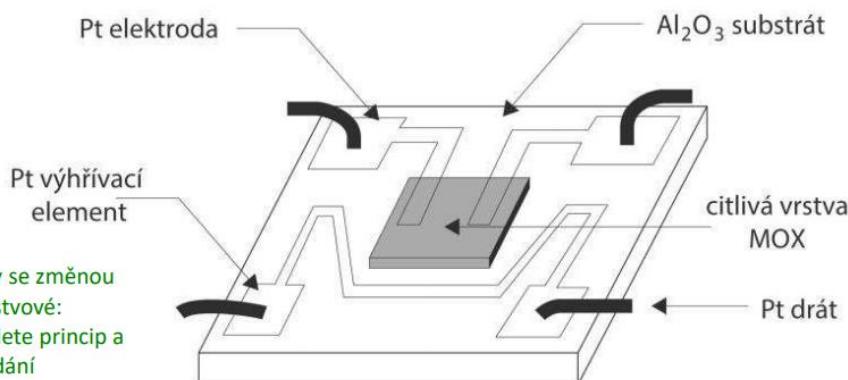
- malá dlouhodobá stabilita
- malá selektivita

Senzory se změn. vodivosti: TGS – tenké, tlusté vrstvy

Zkouška

Typické struktury senzorů – TGS dvouelektrodotové, tenké i tlusté vrstvy

Součástí tohoto uspořádání ve většině případů je vyhřívací element převážně z Pt, který díky jeho vyšší závislosti rezistivity na teplotě často slouží současně i jako kontrolní senzor teploty citlivé vrstvy

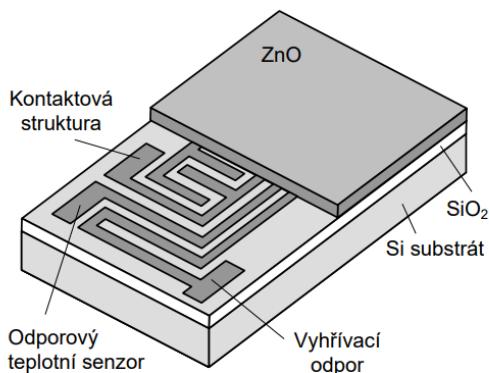

? Chemické senzory se změnou vodivosti – tenkovrstvové:
Nakreslete a vysvětlete princip a konstrukční uspořádání

Senzory se změnou vodivosti: TGS - tenkovrstvové

Horizontální konstrukční uspořádání

? Chemické senzory se změnou vodivosti – tenkovrstvové:
Nakreslete a vysvětlete princip a konstrukční uspořádání

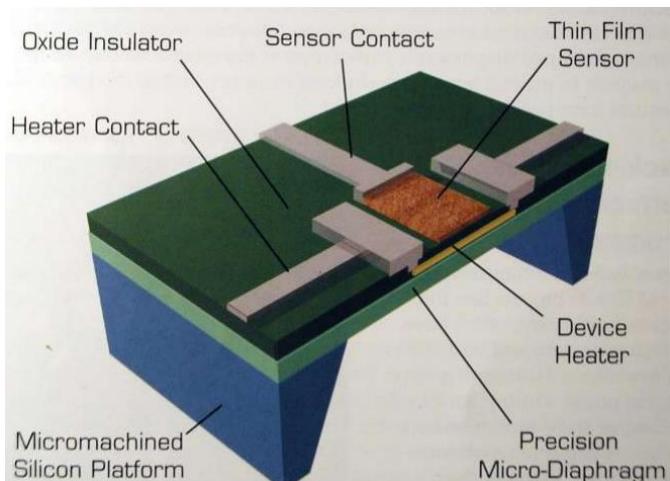
Nutné součásti senzoru:

- vyhřívací systém
- systém pro měření teploty
- funkční citlivá vrstva
- kontaktní struktura

Senzory se změnou vodivosti: TGS - tenkovrstvové

Tenkovrstvový senzor 3,1 mm x 3,1 mm, vyrobený technologií mikrosystémového mikroobrábění

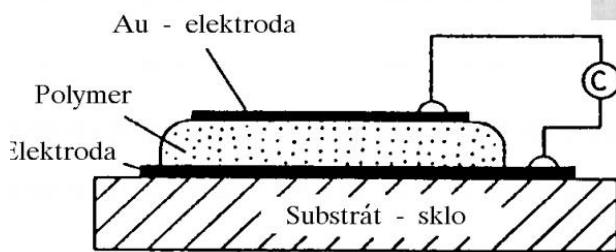
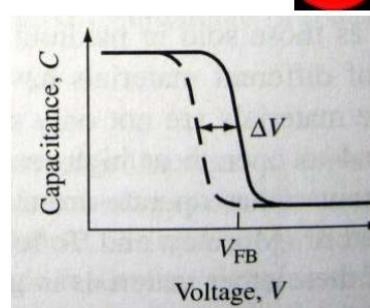
? Chemické senzory se změnou vodivosti – tenkovrstvové:
Nakreslete konstrukční uspořádání

Senzory se změnou kapacity: Princip činnosti

Princip činnosti:

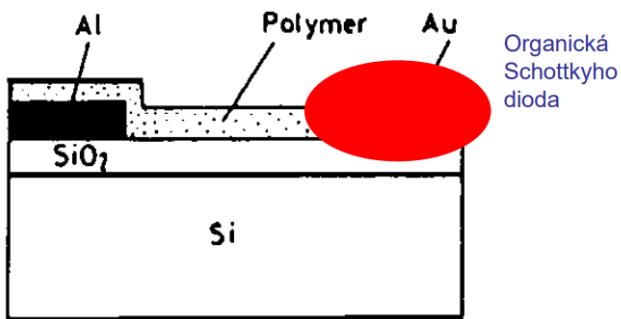
Princip - Působením chemické látky (plynu) se mění dielektrická konstanta ϵ chemicky citlivé vrstvy.

? Chemokapacitory
(Senzory se změnou

Chemodioda: Princip činnosti

Zkouška

? Chemodioda: nakreslete a vysvětlete princip činnosti

U Schottkyho pn přechodu se projevuje citlivost elektrických charakteristik na působení chemické veličiny (plynu)

pro Schottkyho diodu lze použít kovovou elektrodu (např. Pt) a oxidovou elektrodu (TiO_2 , ZnO).

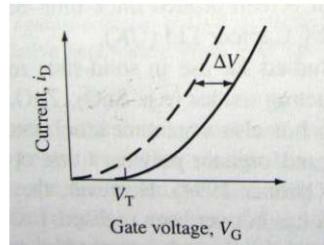
Organická Schottkyho dioda - Činnost vodivých polymerů se mění při přítomnosti organických par - jedna elektroda je z kovu, např. Au a druhá p-typu z polymerového polovodiče

Chemotranzistor (MOS): Princip činnosti

Zkouška

- Některé fyzikální parametry v rovnicích popisujících chování tranzistoru MOS, zejména proud kanálem I_D (popř. napětí na hradle U_G) jsou závislé na vlivech okolního prostředí, této skutečnosti lze využít pro jejich aplikaci jako senzorů.
- Všechny jsou na Si substrátu s emitorem a kolektorem realizovaným difúzí a pokrytou tenkou nebo silnou vrstvou oxidu.
- Všechny typy se realizují standardními MOSFET technologiemi.
- Většina variant MOSFET mikrosenzorů plynů se liší pouze **technologickými změnami na hradle**.

? Chemotranzistor MOS: nakreslete a vysvětlete princip činnosti, princip vyhodnocování informace, příklad struktury GASFET

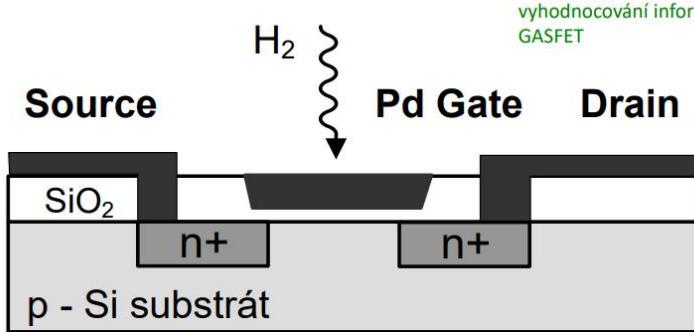
Chemotranzistor (MOS): GASFET

Zkouška

GASFET - senzor plynů

Molekulární H_2 z plynné atmosféry je adsorbován na vnějším povrchu hradla a katalyticky rozložen Pd na jednotlivé vodíkové atomy

? Chemotranzistor MOS: nakreslete a vysvětlete princip činnosti, princip vyhodnocování informace, příklad struktury GASFET

Gravimetrické senzory chemických látek: Piezo hmotnostní

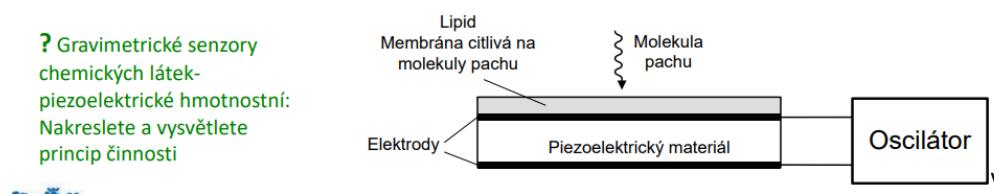

Princip činnosti - je založen na změně hmoty při chemické reakci citlivého materiálu mikrosenzoru s chemickou veličinou.

Tyto malé změny ve hmotě mohou být měřeny např. pomocí mikrovah pracujících na piezoelektrickém nebo SAW principu.

a) Piezoelektrický hmotnostní chemický mikrosenzor

- Vysoká citlivost v porovnání s ostatními typy chemických mikrosenzorů, je vhodný pro použití do 50°C .
- Základ tohoto typu chemického senzoru tvoří křemenný výbrus, na kterém je nanesena vrstva vhodného absorbentu.
- Při změně hmoty o Δm se frekvence oscilátoru, do jehož obvodu je krystal zapojen, změní o hodnotu Δf

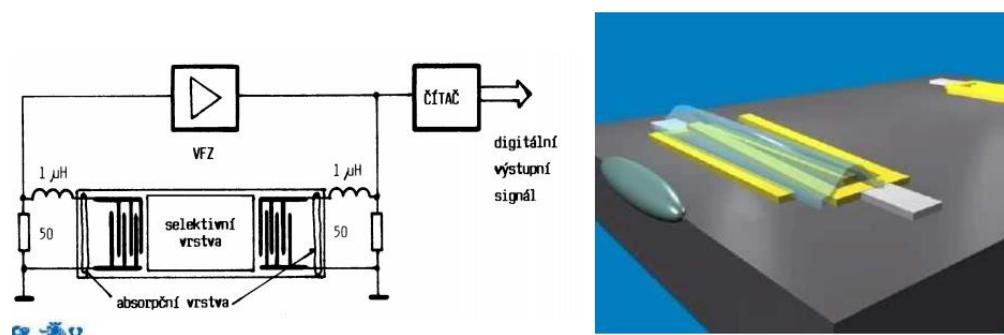
Gravimetrické senzory chemických látek: SAW hmotnostní

b) SAW hmotnostní chemické mikrosenzory

- Pro vytvoření citlivé tenké vrstvy se používají polymery, které při reakci s chemickou veličinou mění svoji hmotnost.
- Protože tyto senzory pracují na mnohem vyšších frekvencích (GHz) na rozdíl od krystalových (10 MHz), dosahují vyššího rozlišení.
- Výběr chemicky citlivých vrstev určuje selektivitu mikrosenzoru.
- Chemický mikrosenzor vznikne umístěním selektivně citlivých vrstev (na různé plyny nebo páry) na povrch prvku SAW

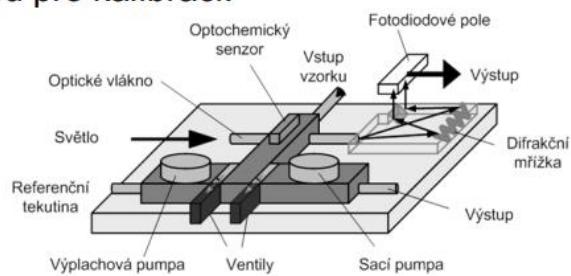
? Gravimetrické senzory chemických látek-SAW hmotnostní: Nakreslete a vysvělte princip činnosti

Koncepce Lab-on-Chip

Činnost

- Lab-on-a-Chip využívají často spektrální mikroanalýzu
- Lab-on-Chip kombinují mikropumpy s mikrospektrometry (vyráběny metodou LIGA), chemické mikrosenzory a DSP jednotky.
- nástroje pro mikroanalýzu jsou pouze několik mm veliké.
- Integrovaným polem fotodiód je převedeno spektrum na elektrický signál a následně v mikroprocesoru vyhodnocen.
- Po vyhodnocení dat se reakční komůrka vyprázdní a vypláchne a poté opět naplní referenční kapalinou pro kalibraci.

ISFET

ISFET je tranzistor řízený polem fungující na principu změny vodivosti prostřednictvím elektrického pole.

Odporné cesty mezi oblastmi S (source) a D (drain) se změní, když na hradlo (gate) se přivede napětí (změní se elektrické pole).

Základem je křemík (P), elektrody S a D mají vodivost N. Povrch ISFETu mimo S a D je povlečen SiO_2 .

Oblast hradla je potažena selektivní membránou, která je v kontaktu s okolním roztokem, ostatní části jsou izolovány epoxypryskyřicí. Potenciál hradla se určuje vzhledem k referentní elektrodě.

ISFET

ion-sensitive field effect
transistor

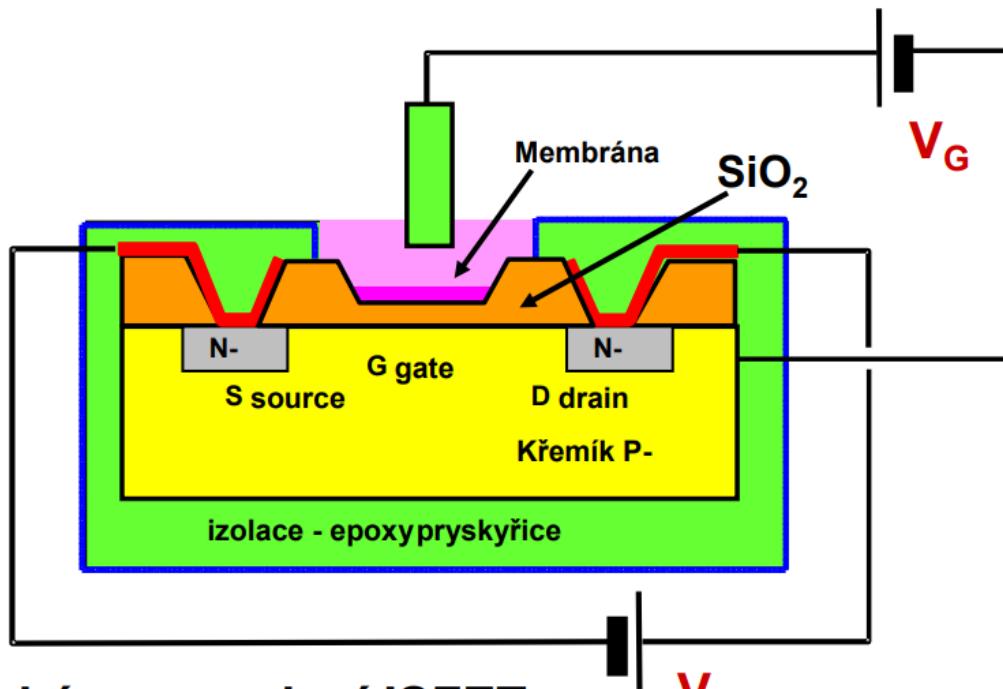

Schéma zapojení ISFETu

membrána ISFETu:

- ❖ **solid-state**- změny pH
 S_3N_4 , Al_2O_3 , Ta_2O_5), odezva logaritmická (52-59 mV/pH)
- ❖ **polymerní** - valinomycin/PVC stanovení K
- ❖ **heterogenní** AgCl , AgI , AgCN krystalky v PNF (polyfluorovaný fosfazin)

Při výrobě ISFETů se používá litografie (nanášení jednotlivých vrstev, vytváření struktury pomocí masek)

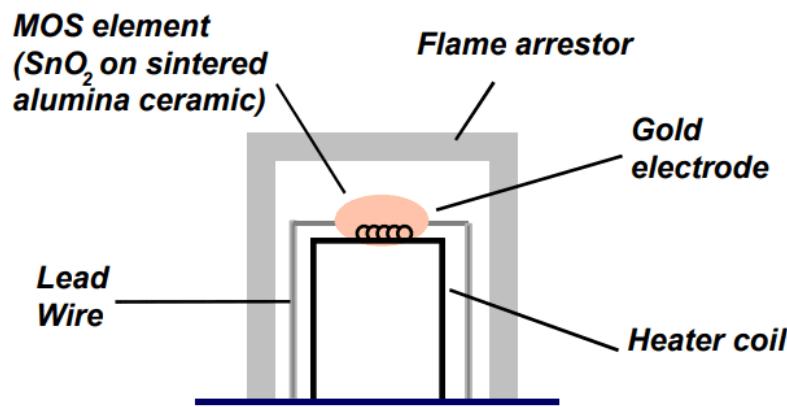
MOS

Metal Oxide Sensors (MOS)

MOS Detection Mechanism

- Sensing element:
  - Tin dioxide (SnO_2) on sintered alumina ceramic
  - In clean air electrical conductivity low
  - Contact with reducing gases (such as CO or combustibles) increases conductivity
  - Sensitivity to specific gases depends on temperature of sensing element

Schematic of Metal Oxide Semiconductor (MOS) Sensor

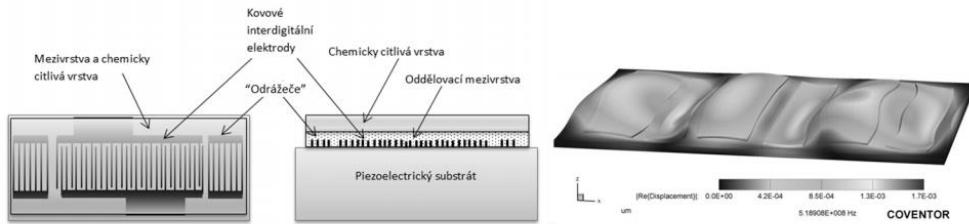

Nanosenzory

Důvody pro nano?

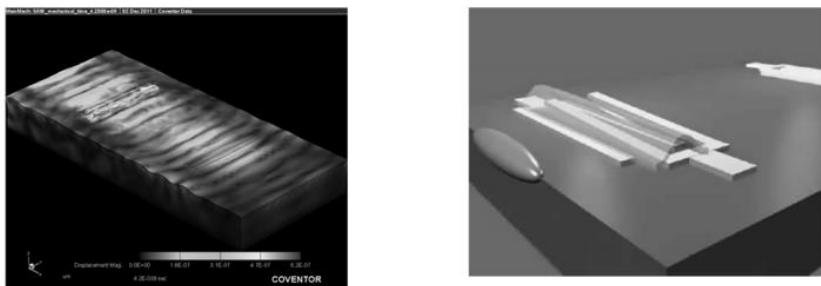
- škála pod 100 nm - kvantové jevy
- probíhá většina základních biologických procesů
- malé klastry Au, Ag- katalytické vlastnosti, antibakteriální, makroskopické Au-inertní
- Fe jako nanokrystál - velká tvrdost
- široké využití v skoro všech odvětvích lidské činnosti - medicína, průmysl, ekologie, potravinářství
- pro aplikace není tak důležitá velikost, ale tvar (který ovlivňuje jak nanomateriály vedou teplo, absorbuje světlo, jak jsou stabilní a jak se chovají v přítomnosti jiných struktur)
- zefektivnění procesu výroby, šetření surovin

- **Senzor plynu**
- Senzor s povrchovou akustickou vlnou (Surface Acoustic Wave - SAW)
- Navázání přesného typu látky na aktívni část senzoru (chemicky selektivní vrstvu) způsobí změnu rezonační frekvence obvodu oscilátoru
- Odstránení plynu vrátí hodnotu rezonační frekvence na typickou hodnotu

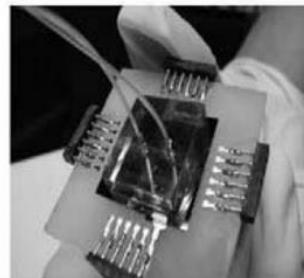
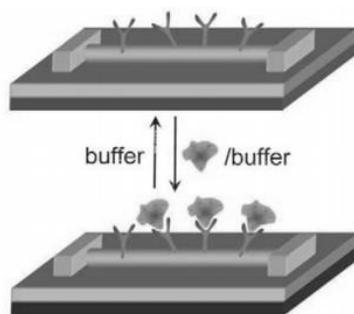

- **Základní funkční princip chemického senzoru se strukturou SAW**

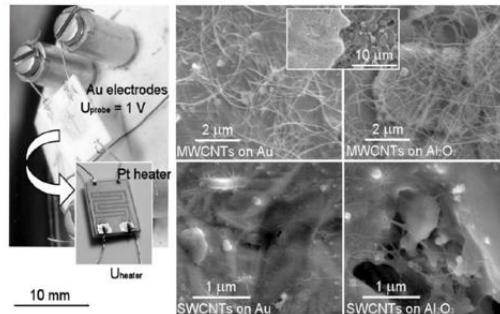
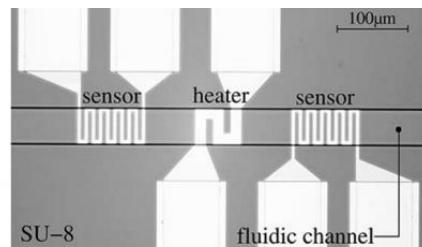
- Vygenerování Rayleighovy akustické vlny (pomocí interdigitálních měničů – Interdigital Transducer - IDT), která se šíří po povrchu substrátu a je ve styku se selektivně reagující vrstvou
- Změna hmotnosti tohoto povrchu způsobí změnu rezonanční frekvence (Δf) senzoru vlivem adsorbované látky.

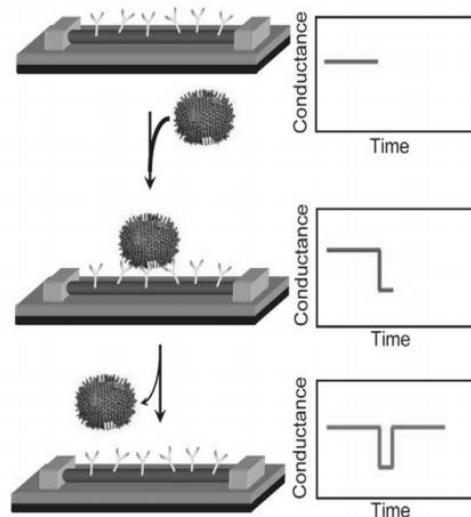
- Senzor bílkoviny
- Náboj bílkoviny zachycený protilátkou na „hradle“ změní hodnotu vodivosti
- Vodivost závisí na množství bílkoviny (červená)
- Medicína, potravinářství

- Senzor plynu
- Navázání látky na aktivní část senzoru (chemicky selektivní vrstvu) způsobí změnu vodivosti senzoru
- Odstránění plynu vrátí hodnotu vodivosti na typickou hodnotu

- Senzor viru
- Změna vodivosti senzoru zapříčiní navázání přesného typu víru na aktivní část senzoru
- Odstránění víru vrátí hodnotu vodivosti na typickou hodnotu

Nanoaktuátory

- Nanomotor
- Poháněný el. napětím okolo 1V
- Stator tvořený nanotubulkami
- Široké uplatnení

